

00 KG
015
ANES.NL

INDUSTRIE- EN HANDELSBELEID

EEN KRITISCHE ANALYSE EN ALTERNATIEVEN

Colofon

‘Industrie- en handelsbeleid: een kritische analyse en alternatieven’ is een uitgave van de **Handel Anders! coalitie**
JANUARI 2025

Handel Anders! is een coalitie van vakbonden, maatschappelijke en boerenorganisaties en betrokken burgers die zich inzetten voor duurzame en eerlijke handel.

Aan deze publicatie schreven Guus Geurts (Platform Aarde Boer Consument), Juan Lovera en Djuna Farjon (Handel Anders) mee.

Aan het rondetafelgesprek over Nederlands industriebeleid (zie hoofdstuk 3) namen Fredy Peltzer en Ernst Kuntz (FNV), Boris Schellekens en Rodrigo Fernandez (SOMO), Guus Geurts (Platform ABC) en Pietje Ververst (Transnational Institute) deel.

Eindredactie Sjors Roeters

Vormgeving Karen Paalman www.karenpaalman.com

Coverbeeld ©ASML

INLEIDING

Industriebeleid is terug. Door mondiale verschuivingen grijpen staten opnieuw naar instrumenten die dertig jaar lang ‘achterhaald’ werden genoemd: importheffingen, subsidies, exportcontroles, nationale kampioenen, grondstoffenallianties, directe investeringsprogramma’s. Wat ooit gold als economisch taboe, is nu een machtsmiddel, in Washington en Beijing, maar ook in Delhi, Brasília, Hanoi en Johannesburg.

Deze heropleving is geen technocratische trend, maar het teken van een wereld die haar zekerheden verliest. De financiële crisis vanaf 2008, de COVID-pandemie, de oorlog in Oekraïne, de spanningen rond energie en zeldzame aardmetalen: telkens bleek dat de naïeve belofte van vrijhandel en ongetemde globalisering niet langer standhoudt. De vraag is daarom niet óf staten ingrijpen, maar wie dat mag doen, met welke middelen, en wie wordt buitengesloten.

Want achter het nieuwe industriële activisme liggen machtsverhoudingen die eeuwen teruggaan. Europese rijkdom werd gebouwd op koloniale grondstoffen en arbeid; de structuren die daaruit ontstonden bepalen tot op vandaag wie wat produceert, wie verwerkt, wie waarde toevoegt en wie er met de winst vandoor gaat. Wanneer landen in Afrika of Latijns-Amerika hun industrie willen opbouwen, botsen ze direct op WTO-regels, schuldeisers en investeringsverdragen.

Toch verschuift er iets. Landen als Brazilië, India en Indonesië accepteren niet langer de rol van grondstoffenleverancier. Ze voeren lokale-productie-eisen en exportverboden op onbewerkte grondstoffen in, verplichten technologie-overdracht, bouwen staatsbanken uit en heronderhandelen mijnbouwcontracten. Brazilië lanceerde in 2024 *Nova Indústria Brasil*, een ambitieus plan van 56 miljard euro dat herindustrialisatie, de groene transitie en sociale rechtvaardigheid verweeft en de staat opnieuw centraal plaatst. Zulke strategieën ondermijnen de neoliberale mythe dat ontwikkeling alleen via deregulering en de vrije markt kan ontstaan.

Industriebeleid wordt wereldwijd ingezet om waardeketens veilig te stellen, technologie te beheersen en strategische autonomie op te bouwen. Washington subsidieert chips en batterijen, China bouwt geïntegreerde waardeketens onder één nationale strategie. En Europa? Europa presenteert zich als ‘groene industriële macht’. Maar achter de retoriek schuilen angst om achter te raken en een hardnekkige reflex om industriële strategie te reduceren tot marktdenken en ‘competitiviteit’.

Europa houdt daarmee vooral de oude industrie overeind: staal, chemie, fossiel-afhankelijke productie. Waterstof (op basis van fossiele brandstoffen) en opslag van CO₂ (*Carbon Capture and Storage* (CCS)) worden gepresenteerd als oplossingen, maar functioneren vooral als dure levensverlenging van het fossiele tijdperk. Daarbij eist het bedrijfsleven dat de overheid hieraan meebetaalt.

Nederland kan niet doen alsof het buiten deze machtsverschuiving staat. Europese keuzes over subsidies, energieprijzen, handelsakkoorden en grondstoffendeals bepalen mede welke industrie hier blijft, welke vertrekt, en welke kansen worden geblokkeerd. Zonder expliciete keuzes over afbouw, netcapaciteit en investeringsprioriteiten glijdt Nederland een pad in dat het niet zelf heeft gekozen.

De onderliggende vraag van dit rapport is daarom niet alleen hoe Europa en Nederland hun bestaande industriële structuur kunnen beschermen, maar ook welke toekomst zij willen vrijmaken. Net zoals het programma *Ruimte voor Rivieren* veiligheid creëerde door letterlijk ruimte terug te geven aan het water, vraagt de industriële transitie om een vergelijkbare verschuiving: *Ruimte voor de toekomst*.¹

Dat betekent ruimte op het elektriciteitsnet, ruimte in onze milieugebruiksruimte, ruimte voor hoogwaardige maakindustrie en circulaire productie, en ruimte voor gezond leven. Die ruimte wordt nu grotendeels bezet door de vervuilende basisindustrie. Maar de afbouw ervan hoeft geen verliesverhaal te zijn. Aldel in Delfzijl laat zien hoe *Ruimte voor de toekomst* er concreet uit ziet: waar ooit een aluminiumsmelter van een paar honderd mensen twee procent van het nationale elektriciteitsverbruik opslokte, ontstaat nu ruimte voor een 1200 MWh-batterij die het net stabiliseert, én ruimte creëert voor de 61 bedrijven die op de wachtlijst staan voor een aansluiting.²

Industriebeleid gaat niet in de eerste plaats over techniek, maar over macht. Hierin schuilt de vraag die dit rapport centraal stelt: hoe industriebeleid en handelsbeleid steeds dieper in elkaar grijpen, welke belangen daarvan profiteren, en wie ermee wordt klemgezet. De strijd om strategische autonomie is tegelijkertijd een strijd om beleidsruimte. Om wie mag bepalen wat waar geproduceerd wordt, onder welke voorwaarden, wie de lasten draagt, en welke richting we opgaan. Europa noemt zijn koers groen, maar houdt vooral een grijs, vervuilend industrieel systeem overeind; Nederland zit daar middenin.

Maar alternatieven bestaan. Rechtvaardige, haalbare alternatieven waarin industriebeleid nieuwe mogelijkheden opent in plaats van oude structuren beschermt; waarin handel duurzame ontwikkeling ondersteunt in plaats van beperkt; en waarin de industrie van de toekomst binnen planetaire grenzen past zonder dat werknemers, omwonenden of het mondiale Zuiden de prijs betalen. Dat betekent ook dat het Noorden zijn grondstoffenhonger niet langer kan afwentelen op het Zuiden.

De inzet is helder: gebruiken we industriebeleid om de toekomst mogelijk te maken, of om het verleden te verlengen?

Eindnoten

1. Schellekens, B. (25 november 2025) 'Zolang we blijven vasthouden aan de oude industrie, blijft de energietransitie uit beeld'. Volkskrant. Beschikbaar op: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-zolang-we-vasthouden-aan-de-oude-industrie-blijft-de-energietransitie-uit-beeld~be7d6451/> (geraadpleegd 23 december 2025).
2. Schellekens, B. (25 november 2025) 'Zolang we blijven vasthouden aan de oude industrie, blijft de energietransitie uit beeld'. Volkskrant. Beschikbaar op: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-zolang-we-vasthouden-aan-de-oude-industrie-blijft-de-energietransitie-uit-beeld~be7d6451/> (geraadpleegd 23 december 2025).

HOOFDSTUK 1:

MONDIALE MACHTSSTRIJD

ROND INDUSTRIEBELEID

Industrieel beleid is in het afgelopen decennium uit de marge van het economisch debat teruggekeerd naar het centrum van geopolitieke machtsvorming. Waar marktliberalisering en de Washington Consensus van vrijhandel en non-interventie jarenlang het beleidskader bepaalden, laat de huidige wereldorde een tegenovergestelde beweging zien: staten interveniëren opnieuw actief in productie, technologie en waardeketens.

De financiële crisis van 2008 ondermijnde het geloof in deregulering en zelfregulerende markten; de COVID-pandemie legde de kwetsbaarheid van mondiale toeleveringsketens bloot; de energiecrisis na de groot-schalige Russische inval in Oekraïne maakte duidelijk hoe afhankelijk landen zijn geworden van externe energiebronnen; en de groeiende rivaliteit tussen China en de Verenigde Staten transformeert industriebeleid tot een instrument van nationale veiligheid.

Sinds 2010 is het aantal industriële beleidsmaatregelen wereldwijd explosief gestegen; na 2018 versnelt die groei verder. Landen gebruiken importheffingen, subsidies, exportrestricties, lokale-productie-eisen, staatsbanken, strategische overheidsinvesteringen en gerichte industrieprogramma's op een schaal die dertig jaar geleden ondenkbaar was. Deze renaissance is niet beperkt tot de VS, de EU en China: ook India, Indonesië, Vietnam, Mexico, Brazilië en Zuid-Afrika voeren opnieuw assertief industriebeleid.

Brazilië is illustratief: president Lula lanceerde in 2024 *Nova Indústria Brasil*, een initiatief van 56 miljard euro, in samenwerking met stereconoom Mariana Mazzucato ontworpen. Een expliciet industrie- en innovatieplan met een actieve overheid, dat economische herindustrialisatie koppelt aan sociale rechtvaardigheid en groene transitie. Dat plan staat haaks op de logica van de Washington Consensus waarin de staat enkel gunstige randvoorwaarden zou moeten scheppen zodat 'de markt haar werk kan doen,' en niet actief richting geeft aan productiestructuren, waardeketens en publieke investeringen.

Tegelijkertijd wordt industriebeleid nergens in een machtsvacuüm gevoerd. Het is altijd ingebed in internationale handelsregimes, investeringsverdragen en schuldrelaties, die op hun beurt weer uit mondiale machtsstructuren voortkomen. De kern van de huidige mondiale strijd is daarom niet alleen dat staten terugkeren als economische spelers, maar wie hoeveel beleidsruimte heeft om industriebeleid te voeren, en binnen welke handelsregels. Juist daarom spreekt de literatuur over een *global contestation over industrial policy*: industriebeleid is geen technisch instrument, maar een strijdveld.

Dit hoofdstuk biedt de mondiale context die nodig is om industriebeleid niet te reduceren tot technocratische optimalisatie, maar te begrijpen als een vraagstuk van macht en mondiale rechtvaardigheid. De historische opbouw van de huidige machtsverhoudingen wordt gereconstrueerd, de nieuwe geopolitieke en grondstof-fenstrijd geanalyseerd, en de manier waarop deze dynamiek uitmondt in een mondiale hiërarchie van beleidsruimte inzichtelijk gemaakt.

Conservatieve disciplineren versus transformatieve beleidsruimte

De wereld kent grofweg twee concurrerende visies op industriebeleid.¹ Wat vaak wordt gepresenteerd als een hernieuwde consensus, verhuult een diepe strijd tussen multilaterale instellingen, staten en regio's over de rol van de staat, de inrichting van markten en vooral de verdeling van beleidsruimte.

De eerste visie is wat onderzoekers Alami, Chodor en Taggart de conservatieve benadering noemen, gedragen door instituties als de Wereldhandelsorganisatie (WTO), het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Wereldbank en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Dit waren de mondiale hoeders van de Washington Consensus. Deze instellingen hebben hun principiële afwijzing van actief industriebeleid laten varen, maar proberen de huidige golf van staatsinterventie te kanaliseren en te disciplineren. Industrieel beleid wordt aanvaard zolang het *marktconform* blijft: sectorbrede innovatiesubsidies, horizontale R&D-incentives, tijdelijke steun en competitieve neutraliteit.

De rode draad is beperking: industriebeleid mag handelsstromen niet 'verstoren,' geen buitenlandse bedrijven uitsluiten en geen structurele verschuiving in mondiale waardeketens veroorzaken. In deze visie blijft vrijhandel het organiserend principe. Industriebeleid wordt herverpakt als 'ondersteunende maatregel' binnen bestaande WTO-regels, niet als instrument om die regels ter discussie te stellen.

De tweede visie is de transformatieve lijn, ontwikkeld binnen de G20 en gedragen door een reeks landen in het mondiale Zuiden. In deze benadering staat niet de vraag centraal hoe industriebeleid binnen het bestaande neoliberale regime past, maar hoe dat regime moet worden hervormd om structurele ontwikkeling mogelijk te maken. Het gaat om technologie-overdracht, gerichte modernisering van de industrie, publieke investeringsbanken, exportstrategieën, lokale-productie-eisen en industriële langetermijnplanning.

Hier wordt expliciet erkend dat het bestaande handels- en investeringsregime de ontwikkelingsruimte voor het Zuiden structureel heeft beperkt. Als regels rond tarieven, investeringsbescherming en intellectueel eigendom niet veranderen, blijft industriebeleid voor veel landen een papieren ambitie. Daarom worden in deze transformatieve lijn handel en industriebeleid niet los van elkaar gezien: handel is de arena waar industriële machtsverhoudingen worden vastgelegd.

Brazilië, India, Zuid-Afrika en andere landen proberen in de G20 en binnen de VN-systemen ruimte te creëren voor dergelijk transformatief beleid. Of deze pogingen slagen, hangt niet alleen af van binnenlandse keuzes, maar van de mate waarin zij de handelsdiscipline van WTO, IMF en kredietmarkten kunnen doorbreken.

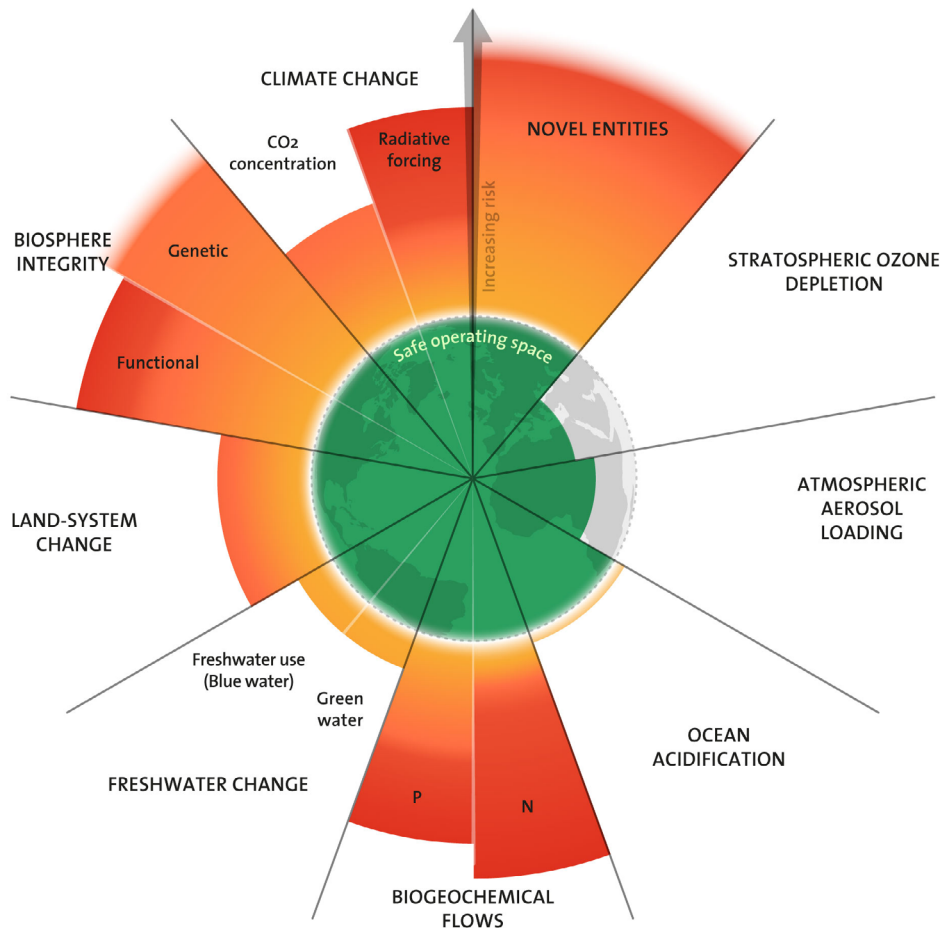
Deze botsende visies vormen het geopolitieke krachtenveld waarbinnen alle landen opereren. Daarin wordt gestreden wie toegang krijgt tot strategische technologie, wie controle heeft over waardeketens en wie de beleidsruimte heeft om een eigen industrieel pad te ontwikkelen. Dit krachtenveld vormt de institutionele achtergrond van elk nationaal industriebeleid, ook dat van Nederland.

Industrie- en handelsbeleid binnen planetaire grenzen

Industrie- en handelsbeleid beïnvloedt niet alleen *waar* en *hoe* er wordt geproduceerd, maar ook *hoeveel* er wordt geconsumeerd. Door schaalvergroting, lage importprijzen en lange internationale waardeketens hebben zij bijgedragen aan hoge (over)consumptieniveaus in rijke economieën, met een structureel te hoge vraag naar energie en grondstoffen tot gevolg.

De overschrijding van planetaire grenzen is daardoor niet primair het gevolg van bevolkingsgroei, maar van overconsumptie in een relatief klein aantal rijke landen en inkomensgroepen. Beleidskeuzes zoals het ontbreken van grondstoffenprijzen die ecologische schade weerspiegelen, het stimuleren van volumegroei via export en concurrentie, en het goedkoop houden van energie, transport en primaire materialen, maken hoge consumptieniveaus structureel aantrekkelijk en economisch rationeel.

Historisch zijn grondstoffenwinning en milieudruk daarbij grotendeels buiten het mondiale Noorden georganiseerd, terwijl consumptie daar geconcentreerd bleef. Industrie- en handelsbeleid dat binnen planetaire grenzen wil opereren, moet daarom expliciet sturen op absolute vermindering van materiaal- en energieverbruik, en op herziening van consumptiepatronen in hoge-inkomenslanden. Zonder die verschuiving blijven efficiencywinsten, technologische vooruitgang en vergroening ondergeschikt aan volumegroei, waardoor de ecologische druk per saldo toeneemt.

*Figuur 1 Weergave van de milieuthema's waarop de planetaire grenzen worden overschreden
Credit: Azote for Stockholm Resilience Centre, based on analysis in Sakschewski and Caesar et al. 2025*

Historische wortels

De strijd om beleidsruimte rond industriebeleid kan niet worden begrepen zonder haar historische wortels. De mondiale productie- en handelsstructuur is niet neutraal ontstaan, maar het resultaat van vier eeuwen asymmetrische integratie in de wereldeconomie.

Vanaf de zeventiende eeuw namen Europese mogendheden met geweld controle over grote delen van wat nu het mondiale Zuiden heet. Lokale economieën werden heringericht tot extractiezones die Europese industrieën voorzagen van lucratieve grondstoffen. Specerijen, katoen, suiker, rubber, koffie, cacao en palmolie werden in Europese industrieën verwerkt. Deze structuur was gebaseerd op gedwongen arbeid en slavernij en het vernietigen of marginaliseren van lokale, zelfvoorzienende gemeenschappen.²

Zoals historici laten zien, ging kolonialisme gepaard met een dubbele beweging. In de koloniën werden gemeenschappen gedwongen hun voedsel- en ambachtseconomieën op te geven en over te schakelen op exportgewassen. In Europa zelf werden boeren via de *enclosures of the commons* van gemeenschappelijk land verdreven. Zo ontstonden een industrieel proletariaat én een nieuwe klasse consumenten die voortaan hun basisbehoeften via de markt moesten kopen.³

Tegen het midden van de 20e eeuw, na politieke onafhankelijkheid, probeerden veel voormalige koloniën een eigen industrieel pad te ontwikkelen via imports substitutie, landhervorming, onderwijsinvesteringen en staatsbedrijven. Gedurende de jaren 1950-70 steeg het gemiddelde inkomen in veel landen van het mondiale Zuiden aanzienlijk. Er waren serieuze pogingen om een autonome industriële basis op te bouwen.⁴

Deze ontwikkeling werd echter vaak doorbroken door externe interventies: staatsgrepen georkestreerd of gesteund door de VS tijdens de Koude Oorlog, democratisch verkozen leiders afgezet of vermoord (zoals Iran 1953, Guatemala 1954, Congo 1960-1961, Brazilië 1964 en Chili 1973), het ondermijnen van linkse regeringen die grondstoffen, industrie of banken wilden nationaliseren, en later de wereldwijde schulden crises die landen opnieuw in afhankelijkheid dwongen.⁵

De Amerikaanse ingrepen waren nooit louter politiek-ideologisch. Ze hadden ook een duidelijke economische logica: het openhouden van markten en grondstoffen voor westerse bedrijven, en het voorkomen dat landen een industrieel pad volgden dat zich aan westerse handels- en investeringsregels kon onttrekken. Het was lucratief voor het Noorden: sinds 1960 is er meer dan 152.000 miljard dollar aan grondstoffen en arbeid in asymmetrische handel onttrokken aan het mondiale Zuiden.⁶

Structurele Aanpassingsprogramma's

De jaren tachtig markeren een cruciaal keerpunt. Onder druk van de schulden crisis in het mondiale Zuiden, mede veroorzaakt door de scherpe renteverhogingen van de Amerikaanse Federal Reserve begin jaren tachtig, voerden het IMF en de Wereldbank overal ter wereld Structurele Aanpassingsprogramma's (SAPs) in.

Waar rijke landen hun economische, industriële en technologische opmars juist mede te danken hadden aan bescherming, gerichte staatsinvesteringen, *infant-industry*-politiek en het strategisch afschermen van binnenlandse markten, werd landen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika onder SAP-programma's precies het omgekeerde opgelegd: drastische verlaging van importtarieven, afschaffing van subsidies en prijsregulering, privatisering van staatsbedrijven, bezuinigingen op onderwijs, gezondheidszorg en infrastructuur, én gedwongen valuta-devaluaties. Met andere woorden: de instrumenten die het Noorden hielpen rijk te worden, werden het Zuiden systematisch ontnegd.⁷

Deze SAPs dwongen landen om zich te richten op export van grondstoffen en laagwaardige producten om schulden in buitenlandse valuta af te lossen. Instrumenten als *infant industry*-bescherming, langetermijnplanning en technologische opwaardering werden als 'marktversturend' bestempeld. Lokale industrieën werden weggeconcentreerd door veel grotere bedrijven uit het mondiale Noorden, die dankzij schaalvoordelen, technologie en toegang tot financiering veel sterker stonden.⁸

Daarmee ondermijnden SAPs de beleidsruimte van staten om actief in te grijpen in hun eigen productiestructuur. Landen werden gedwongen een economisch model te volgen dat nooit had gewerkt voor rijke landen zelf, maar wel paste binnen het neoliberale mondiale regime: open markten, zwakke staat, sterke bescherming van buitenlandse investeerders. De ladder die Europa, de VS en later ook Zuid-Korea en Japan hadden gebruikt om rijk te worden – bescherming, staatsbanken, selectieve openstelling – werd weggetraapt.

WTO en GATT

De oprichting van de WTO in 1995 zette deze ongelijkheid juridisch vast. Waar de voorloper van de WTO, de *General Agreement on Tariffs and Trade* (GATT), zich aanvankelijk beperkte tot handel in industriële goederen en ontwikkelingslanden nog enige flexibiliteit bood, legde de WTO veel scherpere disciplines op. Lokale-productie-eisen werden aan banden gelegd, exportsubsidies beperkt, maximale importtarieven vastgelegd en overheden kregen minder ruimte om binnenlandse bedrijven voorrang te geven bij aanbestedingen.

Tegelijkertijd legaliseerde de WTO landbouwsubsidies ter waarde van tientallen miljarden in de EU en de VS, waardoor ontwikkelingslanden nauwelijks kans kregen om eigen agro-industriële ketens op te bouwen. Landen die hun landbouw wilden beschermen, werden aangesproken op 'marktverstoring'; rijke landen die overschotten dumpten, werd geen strobreed in de weg gelegd.

Met de toetreding van China tot de WTO in 2001 werden deze asymmetrieën verder versterkt. Bedrijven uit het mondiale Noorden verplaatsten massaal productie naar China om te profiteren van lage lonen en zwakere milieustandaarden. Landen in Afrika en Latijns-Amerika, die juist hun tarieven hadden moeten verlagen onder SAPs en WTO-regels, hadden weinig middelen over om eigen industrie te beschermen. Ze moesten nu concurreren met zowel China als de EU en de VS, zonder toegang tot vergelijkbare instrumenten.

Formeel geldt binnen de WTO het principe van gelijke regels voor alle leden. In de praktijk functioneert het systeem als een mechanisme om bestaande machtsstructuren te reproduceren. De 'neutrale markt' is historisch en geopolitiek gevormd: de regels zijn geschreven door landen die al industrieel dominant waren, en beperken juist de instrumenten die andere landen nodig hebben om hen in te halen. Vrijhandel is daarmee geen neutraal kader, maar de juridische laag boven op historische koloniale en postkoloniale verhoudingen.

Deze historische trajecten vormen de voorloper van wat Alami, Chodor en Taggart het 'conservatieve regime van beleidsdiscipline' noemen: een pakket van juridische, financiële en institutionele beperkingen dat de beleidsruimte van ontwikkelingslanden structureel inperkt.⁹

Geopolitieke herordening

De huidige strategische confrontatie tussen de Verenigde Staten en China is een grote katalysator in de heropleving van industriebeleid. Beide landen zien controle over productie en technologie als kern van nationale veiligheid. Halfgeleiders, batterijen, kritieke mineralen, biotechnologie, militaire technologie en kunstmatige intelligentie vormen de nieuwe arena's van geopolitieke competitie.

De Verenigde Staten reageerden op China's technologische opmars met onder andere de *CHIPS and Science Act* en de *Inflation Reduction Act* (IRA). Via *Buy America*-regels, tientallen miljarden subsidies en strikte exportcontroles probeert Washington cruciale waardeketens te herontwerpen en de technologische opmars van China te begrenzen. Het doel is niet alleen economisch, maar strategisch: voorkomen dat China zelfvoorzienend wordt in geavanceerde technologieën die zowel civiel als militair inzetbaar zijn. Ondanks retorische breuken is onder zowel president Biden als president Trump de strategische inzet op technologische dominantie en industriële macht een constante gebleven.

China op zijn beurt combineert staatsgeleide investeringsfondsen, binnenlandse innovatie-ecosystemen, militair-civiele integratie en langdurige planning om nieuwe technologische dominantie te creëren. Het land controleert een groot deel van de wereldwijde productie van zonnepanelen, batterijen, elektrische voertuigen en de verwerking van kritieke mineralen. Deze beleidskeuzes, ondersteund door staatsbanken, subsidies, lokaal-inhoudseisen en strategische handelsinstrumenten, zijn precies de instrumenten die de WTO-disciplines beoogden te begrenzen, maar die China succesvol heeft ingezet.

Deze Chinese industriële opbouw krijgt sinds de Amerikaanse importheffingen van april 2025 een externe doorwerking, doordat exportstromen zich moeten heroriënteren als gevolg van de strategische rivaliteit met de Verenigde Staten. In die herpositionering fungeert de Europese Unie steeds nadrukkelijker als alternatieve

afzetmarkt. Het toch al omvangrijke Europese handelstekort met China, circa 400 miljard euro, dreigt daardoor verder toe te nemen.¹⁰ Deze verschuiving betreft niet alleen strategisch belangrijke industriële producten zoals robots, zonnepanelen, batterijen en elektrische auto's, maar ook een grootschalige instroom van goedkope consumentenproducten via platforms als Temu en Shein. Daarmee wordt de EU feitelijk meegezogen in de VS-China handelsconfrontatie: Europese industrieën komen onder druk te staan, terwijl de schaal en snelheid van de goedkope importstromen de grenzen blootleggen van het huidige Europese markttoezicht, met directe gevolgen voor milieu, productveiligheid en volksgezondheid.¹¹

Samen markeren deze ontwikkelingen een geopolitieke verschuiving waarin marktdiscipline plaatsmaakt voor industriële machtsvorming. Handelsbeleid, exportcontroles, sancties en investeringsscreening zijn integraal onderdeel geworden van industriebeleid. De EU, India, lidstaten van de Associatie van Zuidoost-Aziatische Naties (ASEAN) en andere middelmachten worden gedwongen positie te kiezen in deze structuur. De WTO, ontworpen voor een tijdperk van liberalisering, blijkt slecht uitgerust voor een wereld waarin techno-nationalisme en strategische autonomie domineren.

Kritieke grondstoffen

De industriële strijd van de 21e eeuw draait in toenemende mate om toegang tot grondstoffen. De cruciale onderdelen van de energietransitie zoals batterijen, zonnepanelen, windturbines, elektrificatie, vereisen enorme volumes lithium, nikkel, kobalt, koper, grafiet en zeldzame aardmetalen. De mondiale vraag naar deze materialen veroorzaakt nieuwe spanningen, vooral in regio's die historisch al zijn uitgebuit.¹²

De Atacama-woestijn, één van de droogste plekken op aarde, is daar een scherp voorbeeld van. Voor elke 10 kilogram lithium die daar wordt gewonnen is circa 30.000 liter water nodig. In Indonesië leidt nikkelwinning tot ontbossing, verdringing van inheemse gemeenschappen en grootschalige vervuiling door kolengestookte smelterijen. Het zijn symptomen van een grondstoffenpolitiek die het label 'groen' draagt, maar in de praktijk vaak oude koloniale patronen nieuw leven inblaast.¹³

Sinds de jaren zeventig is de wereldwijde grondstoffenwinning naar schatting meer dan verdrievoudigd tot ruim honderd miljard ton per jaar. Inwoners van hoge-inkomenslanden consumeren gemiddeld zes keer zoveel materialen als inwoners van lage-inkomenslanden. De EU en VS verbruiken samen ruim meer dan hun bevolkingsaandeel zou rechtvaardigen, maar proberen tegelijk winning in eigen gebied te beperken door strenge milieuregels, waardoor de ecologische kosten van hun consumptie worden afgewenteld op andere regio's.¹⁴

Circulariteit en recycling worden vaak gepresenteerd als oplossing, maar het aandeel gerecyclede materialen in de wereldeconomie blijft steken rond de zeven procent, en dat aandeel is de afgelopen jaren zelfs gedaald. De absolute materiaalconsumptie groeit sneller dan efficiëntie-winst of recycling.¹⁵

In deze context kiezen veel rijke landen voor een vorm van groen mercantilisme: via handelsverdragen, investeringsbescherming, strategische partnerschappen en grondstoffenallianties proberen zij exclusieve of preferentiële toegang tot kritieke mineralen veilig te stellen. Daarmee dreigt een nieuwe fase van grondstoffen-extractie, waarin het mondiale Zuiden wederom grondstoffen levert, terwijl de hoge toegevoegde waarde in raffinage, technologie en eindproducten in het Noorden blijft.

Opmerkelijk is dat slechts een klein deel van de kritieke mineralen écht bestemd zijn voor de duurzame energietransitie. Het Internationale Energie Agentschap berekende dat naar verwachting 11 procent van de te winnen kritische mineralen lithium, cobalt en grafiet, zullen worden gebruikt voor het bereiken van de klimaatdoelen in 2050, door duurzame energieopwekking mogelijk te maken. 42 procent zal echter worden gebruikt voor elektrische auto's en 47 procent voor overige doeleinden, zoals wapens, vliegtuigen, chemicaliën en elektronica.¹⁶ Onder druk van de lobby van onder andere de wapenindustrie worden voor hun belangrijke mineralen, zoals aluminium en titanium, onterecht op de EU-lijst van *Critical Raw Materials of Strategic Raw Materials* (CMRA) geplaatst, onder het mom van klimaatbeleid. Hierdoor krijgt de mijnbouw hiervan te maken met lagere milieueisen en grotere financiële steun.¹⁷

Mondiale hiërarchie van beleidsruimte

Hoewel veel landen hun industriebeleid willen heruitvinden, is de mogelijkheid om dat daadwerkelijk te doen extreem ongelijk verdeeld. Onderzoek laat een duidelijke hiërarchie zien:

1. Rijke landen (VS, EU, Japan, Zuid-Korea): beschikken over fiscale ruimte, sterke valuta, toegang tot goedkoop kapitaal en technologische infrastructuur. Zij kunnen massale subsidies uitrollen, nationale kampioenen opbouwen en waardeketens herontwerpen, vaak zonder sancties van IMF of WTO.
2. Geostrategische 'connector states' (zoals Mexico, Vietnam, Indonesië, India, Brazilië, Marokko): hebben meer beleidsruimte dan vroeger, juist omdat ze aantrekkelijk zijn voor *nearshoring* en *reshoring*. Maar die ruimte is selectief en kwetsbaar: afhankelijk van kapitaalstromen, grondstofprijzen en geopolitieke deals.
3. Lagere-inkomenslanden: hebben door schuldenlast, kapitaalvlucht, WTO-discipline en afhankelijkheid van importtechnologie nauwelijks instrumenten om eigen industrie op te bouwen. Veel van de instrumenten die rijke landen nu weer inzetten (importheffingen, subsidies, lokale-inhoudseisen, staatsbanken) worden hen nog steeds ontraden of zelfs verboden.

De terugkeer van industriebeleid betekent dus niet dat de ladder van ontwikkeling opnieuw beschikbaar is. Integendeel: de ladder is lastiger te beklimmen, steviger bewaakt en nu ook juridisch vastgezet. Rijke landen gebruiken industriebeleid om hun positie in bestaande waardeketens te consolideren, terwijl handel en investeringsregels de beleidsruimte van anderen begrenzen.

Juist daarom spreken Alami, Chodor en Taggart over een nieuwe mondiale industriële hiërarchie. Niet alle staten hebben de vrijheid om industriebeleid te voeren, zelfs als ze dat willen. En waar ontwikkelingslanden industriebeleid inzetten om ontwikkeling en rechtvaardigheid te bevorderen, gebruiken rijke landen het in toenemende mate om hun bestaande machtspositie te beschermen.

Inbedding mondiale machtsstructuur

De mondiale herpolitiserings van industriebeleid is geen abstracte achtergrond: zij bepaalt mede welke opties Nederland heeft. Nederland kan zijn industrie niet vormgeven in een vacuüm. Het opereert binnen: 1) een EU die zelf reageert op de VS-China-rivaliteit en haar eigen industriebeleid via handelsinstrumenten vormgeeft; 2) een WTO-regime dat formeel grenzen stelt aan importheffingen, nationale subsidies, lokale-inhoudseisen en handelspreferenties; 3) een Europese energietransitie die enorme hoeveelheden ruimte, netcapaciteit en grondstoffen vereist; 4) een wereldorde waarin grondstoffenpolitiek steeds assertiever wordt en waarin concurrentie om kritieke materialen toeneemt.

Nederland behoort tot het kleine cluster van landen dat veel beleidsruimte heeft, maar functioneert binnen een EU die internationaal in toenemende mate defensief en mercantilistisch opereert. De Nederlandse basisindustrie van chemie, staal, kunstmest, plastic, draait op grondstoffenketens en handelsafspraken die in Nederland en elders sociale en ecologische schade veroorzaken, terwijl de baten geconcentreerd zijn in een beperkte groep bedrijven en aandeelhouders.

Eindnoten

1. Alami, I., T. Chodor en J. Taggart (2025) 'Rebuilding the Ladder? Contemporary Contests Over Industrial Policy'. Global Policy. Beschikbaar op: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.70064> (geraadpleegd 12 december 2025).
2. Hicckel, J. (2020) *Less Is More: How Degrowth Will Save the World*. London: Heinemann, p. 53.
3. Wood, E. M. (2002) *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London: Verso.
4. Chang, H.-J. (2002) *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press.
5. Kinzer, S. (2006) *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Iraq*. New York: Times Books; Blum, W. (1995) *Killing Hope: U.S. Military and C.I.A. Interventions since World War II*. Monroe: Common Courage Press (bijgewerkte editie).
6. Sullivan, D. (15 september 2022) 'The Global South Has Lost \$152 Trillion Through Unequal Exchange Since 1960'. MR Online. Beschikbaar op: <https://mronline.org/2022/09/15/the-global-south-has-lost-152-trillion-through-unequal-exchange-since-1960/> (geraadpleegd 12 december 2025).
7. Rodrik, D. (1999) *The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work*. Washington, DC: Overseas Development Council; UNCTAD (1992) *Trade and Development Report 1992*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development; Cornia, G. A., R. Jolly en F. Stewart (1987) *Adjustment with a Human Face: Protecting the Vulnerable and Promoting Growth*. Oxford: Clarendon Press for UNICEF; Mkandawire, T. en C. Soludo (1999) *Our Continent, Our Future: African Perspectives on Structural Adjustment*. Dakar: CODESRIA; UNCTAD (2002) *Economic Development in Africa: From Adjustment to Poverty Reduction*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
8. Center for Economic and Policy Research (1999) *A Survey of the Impacts of IMF Structural Adjustment in Africa: Growth, Social Spending, and Debt Relief*. Washington, DC: CEPR. Beschikbaar op: https://cepr.net/documents/publications/debt_1999_04.htm (geraadpleegd 12 december 2025); Ojo, M. O. en A. O. Adebayo (2021) 'Interrogating the International Monetary Fund (IMF) Policies in Nigeria, 1986–2018'. *Cogent Economics & Finance* (Taylor & Francis). Beschikbaar op: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311983.2021.1932283> (geraadpleegd 12 december 2025).
9. Alami, I., T. Chodor en J. Taggart (2025) 'Rebuilding the Ladder? Contemporary Contests Over Industrial Policy'. Global Policy. Beschikbaar op: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.70064> (geraadpleegd 12 december 2025).
10. Hijink, M. (18 juli 2025) 'China's technologisch succes leunt op een wankel systeem: dit zijn de zeven plagen van de Chinese economie'. NRC. Beschikbaar op: <https://www.nrc.nl/nieuws/2025/07/18/chinas-technologisch-succes-leunt-op-een-wankel-systeem-dit-zijn-de-zeven-plagen-van-de-chinese-economie-a4900565?t=1765922589> (geraadpleegd 24 december 2025).
11. NOS (19 maart 2025) 'Toezichthouders kunnen controle op pakketjes van Temu en Shein niet meer aan'. NOS Nieuws. Beschikbaar op: <https://nos.nl/artikel/2560341-toezichthouders-kunnen-controle-op-pakketjes-van-temu-en-shein-niet-meer-aan> (geraadpleegd 24 december 2025).
12. Guinea, O. en V. Sharma (2023) 'European Economic Security and Access to Critical Raw Materials: Trade, Diversification, and the Role of Mercosur'. European Centre for International Political Economy (ECIPE). Beschikbaar op: <https://ecipe.org/publications/trade-diversification-the-role-of-mercotur/> (geraadpleegd 12 december 2025).
13. Handel Anders!-coalitie (2025) *Het EU-Indonesië vrijhandelsverdrag: een kritische analyse en een alternatief*. Beschikbaar op: <https://handelanders.nl/publicaties/het-eu-indonesië-vrijhandelsverdrag> (geraadpleegd 12 december 2025); Climate Rights International (2025) *Indonesia: Nickel Industry Harming Human Rights and the Environment – Land and Indigenous Rights Violations, Intimidation, Pollution, and Massive Emissions*. Beschikbaar op: <https://cri.org/indonesia-nickel-industry-harming-human-rights-and-the-environment/> (geraadpleegd 12 december 2025); Van Dijk, R. (4 juli 2025) 'Het is het laatste water van de bevolking, maar de mijnen hebben onlesbare dorst'. NRC. Beschikbaar op: <https://www.nrc.nl/nieuws/2025/07/04/het-is-het-laatste-water-van-de-bevolking-maar-de-mijnen-hebben-onlesbare-dorst-a4899092> (geraadpleegd 12 december 2025).
14. Hicckel, J. (2020) *Less Is More: How Degrowth Will Save the World*. London: Heinemann.
15. Center for Climate Integrity (z.j.) *The Fraud of Plastics Recycling*. Beschikbaar op: <https://climateintegrity.org/projects/plastics-fraud> (geraadpleegd 11 december 2025).
16. Oakland Institute (2025) *Climate Wash - The World Bank's Fresh Offensive on Land Rights*. Beschikbaar op: <https://www.oaklandinstitute.org/report/climatewash> (geraadpleegd op 16 december 2025); 9.
17. Corporate Europe Observatory and Observatoire des Multinationales (2023) *Blood on the Green Deal: How the EU is boosting the mining and defence industries in the name of climate action*. Beschikbaar op: <https://corporateeurope.org/en/2023/11/blood-green-deal> (geraadpleegd op 23 december 2025).

HOOFDSTUK 2:

EUROPA'S DEREGULERING

VERMOMD ALS CONCURREN-

TIEKRACHT

Nu in een tumultueuze wereld de Verenigde Staten en China hun industriepolitiek gebruiken om strategische industrieën naar zich toe te trekken en actief te steunen, groeit de druk op Europa om ook haar industriële model ingrijpend te herzien.

In deze context verschijnt het rapport *The Future of European Competitiveness* (2024), opgesteld door oud-premier van Italië en oud-ECB-president Mario Draghi.¹ Formeel een adviesdocument, maar in de praktijk veel meer dan dat: het werd onmiddellijk omarmd door de nieuwe Europese Commissie en functioneert als de intellectuele en politieke blauwdruk voor het industriebeleid dat de EU vanaf 2025 implementeert. Het rapport reageert op de mondiale roep om industriebeleid, maar doet dat binnen de begrenzings van een vertrouwde Europese reflex: de overtuiging dat economische macht ontstaat door markten vrijer te maken en bedrijven minder te belasten. Daarmee schuift het vrijwel ongemerkt de Europese handelsagenda en de industriële agenda over elkaar heen: concurrentiekracht wordt binnen de context van industriepolitiek het sleutelwoord dat tegelijk subsidies legitimeert, deregulering rechtvaardigt en handelsafspraken richting geeft.² Draghi hanteert daarmee een transformatieve retoriek, maar blijft inhoudelijk dicht bij een economische logica die eerder voortbouwt op het neoliberale tijdperk dan dat het ermee breekt.

Waar de VS met de Chips Act en de IRA hun strategische industriebeleid verbinden aan sociale en territoriale randvoorwaarden zoals vakbondsloos, leerwerkplaatsen en investeringen in achtergestelde regio's, en waar China industriële ontwikkeling verweeft met langetermijnplanning en publieke capaciteitsopbouw, kiest de EU een bijzondere route: zij gebruikt de taal van transformatie om een programma van deregulering, flexibilisering en militarisering te legitimeren. Dat doet zij expliciet in het verlengde van haar handelsbeleid: instrumenten als *Carbon Border Adjustment Mechanism* (CBAM), *Clean Trade and Investment Partnerships* (CTIPs) en de CRMA worden gepresenteerd als technocratische aanvullingen, maar functioneren in de praktijk als scharnierpunten tussen handelsmacht en industrieel beleid.

Het resultaat is een strategie die beweert Europa toekomstbestendig te maken, maar tegelijkertijd de fundamenteën van sociale en ecologische bescherming ondermijnt. In plaats van een nieuwe industriële koers ontstaat zo een ambivalent model: modern in taal, maar behoudend in zijn economische logica; gericht op geopolitieke autonomie, maar afhankelijker van grondstoffen van elders en militaire infrastructuur; retorisch gericht op duurzaamheid, maar materieel steunend op fossiele en energie-intensieve sectoren.

Dit hoofdstuk onderzoekt hoe het Draghi-rapport deze Europese koers vormgeeft, waarom deze richting vooral de belangen van de bestaande industrie versterkt, en hoe de integratie van handels- en industriebeleid in de praktijk uitpakt, met directe implicaties voor de Nederlandse context waarin industriebeleid opnieuw onderwerp van debat is.

Draghi als blauwdruk

Het Draghi-rapport positioneert zich als een nieuwe economische visie voor Europa. Maar onder de oppervlakte is het vooral een herijking van een oud Europees paradigma: marktdenken en concurrentievermogen als hoogste beleidsdoel. Draghi's analyse vertrekt vanuit een reële diagnose: de EU loopt achter op de VS en China in productiviteit, innovatie en strategische capaciteiten. Maar de voorgestelde remedies versterken de eenzijdigheid die Europa juist in deze positie heeft gebracht.³

De kern van Draghi's voorstel bestaat uit drie pijlers: 1) innovatie en vaardigheden, 2) decarbonisatie en economische concurrentiekracht, en 3) veiligheid en strategische autonomie. Maar deze pijlers worden niet ingebed in een visie van sociale rechtvaardigheid, publieke waardecreatie of democratische planning. In plaats daarvan wordt het beleid gestuurd door drie andere logica's: deregulering, privatisering van risico's, en externalisering van kosten. Cruciaal is dat deze pijlers voortdurend worden teruggekoppeld naar het Europese handels- en investeringsregime. Concurrentievermogen betekent in Draghi's woorden niet alleen 'beter produceren,' maar vooral 'beter concurreren' binnen een wereldmarkt waarvan de regels zo min mogelijk mogen worden opgerekt.

Dat begint al bij de manier waarop het rapport tot stand kwam. Corporate Europe Observatory wees erop dat de consultaties voor Draghi's advies sterk gedomineerd werden door grote bedrijven en lobbyorganisaties, terwijl vakbonden, milieuorganisaties en maatschappelijke instituties nauwelijks betrokken waren.⁴ Het rapport is mede daardoor vooral een articulatie van de belangen en verlangens van grote transnationale ondernemingen. De nadruk op 'het verminderen van administratieve lasten' en 'het vereenvoudigen van procedures' is geen neutrale aanbeveling, maar een politiek gestuurd project dat de onderhandelingspositie van bedrijven versterkt en de regulerende capaciteit van de staat en het maatschappelijk middenveld verzwakt. Tegelijk verschuift het zwaartepunt van de Europese beleidsarchitectuur. Waar handelsbeleid ooit een aparte pijler was naast intern marktbeleid, wordt het in Draghi's logica ondergeschikt gemaakt aan één overkoepelend doel: concurrentiekracht.

Ook op het gebied van innovatie schuift Draghi de verantwoordelijkheid verder naar de markt. Europa heeft volgens hem de digitale revolutie gemist door een gebrek aan risicokapitaal en commerciële dynamiek. De oplossing is niet het opbouwen van publieke kennisinfrastructuur of het democratiseren van technologische ontwikkeling, maar het versterken van *venture capital*-structuren en het harmoniseren van intellectuele eigendomsregels. Innovatie wordt zo gedefinieerd als dat wat bedrijven kunnen commercialiseren; publieke kennis, open technologie en *commons* worden buiten beeld gehouden.

Tegelijk wordt een kernonderdeel van het mondiale handelsregime, intellectuele eigendomsrecht, verder versterkt. Daardoor wordt het nog moeilijker voor landen in het mondiale Zuiden om in technologie te delen of eigen industriële trajecten te volgen. De manier waarop Europa zijn industriële vernieuwing organiseert, sluit dus direct aan op een handelsarchitectuur die technologische machtsposities vastzet.

De paradox wordt zichtbaar wanneer Draghi spreekt over decarbonisatie: de groene transitie moet volgens hem vooral bijdragen aan lagere energiekosten voor bedrijven en aan het versterken van concurrentiekracht. Het rapport erkent dat de energietransitie ecologisch noodzakelijk is, maar operationaliseert die noodzaak binnen een marktlogica waarin de transitie pas zin heeft als ze niet leidt tot hogere kosten of strengere regulering. Waar de groene transitie elders (zoals in Zuid-Korea of Canada) wordt gezien als kans om publieke investeringsmacht en sociale doelstellingen te verbinden, staat bij Draghi de vraag centraal hoe de transitie bedrijven concurrerender kan maken, niet hoe de samenleving rechtvaardiger of duurzamer wordt. Instrumenten als CBAM, die formeel een klimaatmaatregel zijn, worden in deze logica tegelijk handelswapen en indus-

trieel schild: het instrument is bedoeld om Europese industrie tegen buitenlandse concurrentie te beschermen en koolstoflekage te voorkomen, omdat de uitstootrechten aan zes Europese industriële sectoren duurder worden.⁵ Maar de onderliggende vervuilende productie- en consumptiestructuren blijven grotendeels intact.

Het meest uitgesproken wordt deze logica in de derde pijler: veiligheid en autonomie. Strategische autonomie wordt in Draghi's analyse niet gekoppeld aan democratische controle of het versterken van publieke instituties, maar aan de wapenindustrie, kritieke grondstoffen en militaire productieketens. Autonomie betekent in het rapport: Europa onafhankelijk maken van externe leveranciers, door nieuwe partnerschappen te sluiten die prioriteit geven aan grondstoffen voor industriële productie én militaire doeleinden. Veiligheid wordt zo een economische categorie, waarin de grenzen tussen energietransitie, defensie en industriële macht vervagen. Het traditionele onderscheid tussen handelsverdragen, industriepolitiek en veiligheidsbeleid wordt geleidelijk opgeheven: dezelfde partnerschappen, dezelfde bedrijven en dezelfde infrastructuur moeten zowel export, grondstofzekerheid als oorlogsparaatheid dienen.

De onderliggende logica van Draghi's voorstel is daarmee problematisch: de staat moet actiever worden om markten te versterken, niet om sociale of ecologische doelen actief na te streven, laat staan randvoorwaarden te bewaken. De groene transitie moet plaatsvinden, maar alleen als zij bedrijven minder kwetsbaar maakt. Strategische autonomie moet worden versterkt, maar vooral via militaire infrastructuur en grondstoffenextractie. Innovatie moet groeien, maar vooral daar waar bedrijven het kunnen kapitaliseren. De handelsregels, van intellectueel eigendom tot investeringsbescherming, worden niet ter discussie gesteld, maar ingezet als versterkingsmechanisme van deze strategie.

Het resultaat is een industriebeleid dat in retoriek transformatief is, maar in praktijk conservatief: het consolideert bestaande machtsstructuren en vergroot de afhankelijkheid van private actoren. De Europese belofte van een nieuw industrieel tijdperk blijkt zo vooral een herverpakking van een oud politiek project, waarin handels- en industriebeleid op elkaar worden gestapeld zonder dat de onderliggende verdelingsconflicten echt worden aangepakt.

Omnibus-pakketten en de Clean Industrial Deal

De kern van Draghi's economische logica wordt het duidelijkst zichtbaar in de manier waarop de Europese Commissie sinds begin 2025 deregulering agendeert. De 'Omnibus-vereenvoudigingspakketten' presenteren zich als technische bijstellingen van EU-wetgeving, maar vormen in werkelijkheid een systematische afbraak van sociale, ecologische en democratische beschermingsmechanismen. De pakketten zijn niet aanvullingen op het Draghi-rapport, maar de beleidsmatige vertaling ervan. En ze vormen tegelijk de binnenlandse tegenhanger van de externe agenda van CTIPs - een nieuwe generatie van flexibelere handelsovereenkomsten gericht op kritieke grondstoffen, energie en groene technologie - en traditionele handelsakkoorden. Wat intern als 'regeldrukvermindering' wordt gepresenteerd, vertaalt zich extern in 'betere markttoegang' en 'investeringszekerheid' voor Europese bedrijven.⁶

Sinds begin 2025 heeft de EU zes Omnibus-pakketten gepresenteerd, vol herzieningen om het aantal regels voor bedrijven en sectoren te verminderen. De eerste Omnibus-pakketten richten zich op cruciale onderdelen van de Europese Green Deal (zoals de *Corporate Sustainability Due Diligence Directive* (CSDDD), *Corporate Sustainability Reporting Directive* (CSRD), de groene taxonomie en CBAM) en versmallen of verwateren hun werking drastisch.⁷

Waar CSDDD was bedoeld om bedrijven aansprakelijk te stellen voor schade in hun mondiale ketens, wordt de reikwijdte nu beperkt tot de allergrootste bedrijven en verdwijnen essentiële verplichtingen, zoals het opstellen van klimaattransitieplannen. CSRD, de rapportagestandaard die bedrijven dwingt openheid te geven over sociale en ecologische effecten, ondergaat dezelfde reductie.⁸ Zo ontbreekt volgens juridische milieu-ngo ClientEarth bij het omnibus-voorstel van de Commissie over de chemische sector 'een solide bewijsbasis, omzeilt publieke consultatie en negeert haar eigen richtlijnen voor betere regelgeving. Dat is geen vereenvoudiging - dat is wanbeheer'.⁹

De groene taxonomie, bedoeld als referentie voor duurzame investeringen, wordt zo ver vereenvoudigd dat een aanzienlijk deel van de activiteiten niet langer hoeft te worden gerapporteerd. In alle gevallen wordt 'administratieve vereenvoudiging' gebruikt om de daadwerkelijke politieke inzet te verhullen: het terugdringen van bedrijfsverantwoordelijkheid. Tegelijk wordt zo de boodschap uitgezonden naar handelspartners: Europa zal zijn eigen bedrijven niet zwaar belasten, maar wél proberen toegang te krijgen tot hun markten via CTIPs en klassieke handelsverdragen.

De *Clean Industrial Deal* (CID) die in 2025 werd gepresenteerd brengt deze logica samen. Formeel moet de CID de groene transitie versnellen en het concurrentievermogen van de Europese industrie versterken.¹⁰ In de praktijk legt zij de nadruk op het subsidiëren van energie-intensieve sectoren, het aantrekkelijker maken van investeringsvoorwaarden en het verminderen van regulering, zonder bindende groene of sociale voorwaarden.¹¹

Zo kunnen de *Energy Intensive Industries* (EII) in Draghi's voorstel rekenen op aanzienlijke steun. Het gaat om basisindustrieën als chemie, plastic, papier, hout en metaal: sectoren die extreem energie-intensief en vervuילend zijn, maar relatief weinig economische waarde creëren. In 2021 waren zij goed voor 68 procent van de industriële broeikasgasuitstoot, terwijl ze slechts 16 procent van de bruto toegevoegde waarde van de sector leverden.¹²

Waterstof, CCS, vloeibaar aardgas en andere 'koolstofarme-oplossingen' worden gepresenteerd als transitiestrategieën, terwijl ze in feite veelal dienen om bestaande fossiele infrastructuur langer in stand te houden.¹³ De CID creëert daarmee een paradoxale dynamiek: publieke middelen worden ingezet om industrieën te verduurzamen die op lange termijn zowel economisch als ecologisch onhoudbaar zijn. Tegelijk wordt de CID door de Europese Commissie gepresenteerd als antwoord op de Amerikaanse IRA en Chinese subsidies. Een manier om een industriële subsidiestrijd te voeren zonder formeel de schijn van WTO-conformiteit te verliezen.

De prijs van deze strategie wordt door de samenleving gedragen. Het afzwakken van klimaat- en sociale regelgeving leidt tot hogere gezondheidskosten, verslechterde leefomgevingen en een vernietiging van Europa's eigen klimaatdoelstellingen. Bovendien verdiept deze koers de afhankelijkheid van de EU van energie-intensieve productie, waardoor er meer druk komt op netcapaciteit, arbeidskrachten en publieke investeringen, effecten die in Nederland nu al zichtbaar zijn. De deregulering ondermijnt daarmee de mogelijkheid van een sociaal rechtvaardige transitie. In plaats van voorwaarden te stellen aan subsidies en publieke steun, worden bedrijven vrijgesteld van verantwoordelijkheid, terwijl burgers en werknemers de risico's dragen.

De Omnibus-pakketten en de CID tonen zo de politieke onderlaag van Draghi's economische strategie: industriebeleid als middel om regels terug te draaien. Deregulering wordt voorgesteld als noodzakelijke randvoorwaarde voor innovatie en modernisering, maar is in wezen een politiek project dat de machtsbalans verder verschuift van publieke instituties naar private actoren.

De vice-voorzitter van de Europese Commissie, Theresa Ribera, uitte dan ook felle kritiek: 'Deregulering elimineert waarborgen, brengt kosten met zich mee voor burgers en belastingbetalers, creëert onzekerheid en ontmoedigt investeringen. Het is een soort Trumpistische benadering van stabiliteit, betrouwbaarheid en voorspelbaarheid. Het verzwakt onze normen. Het ondermijnt de geloofwaardigheid van de interne markt en vergroot ongelijkheid.'¹⁴

Tegelijk schuift de EU hiermee op naar een vorm van 'concurrerende deregulering,' waarin het afbouwen van beschermingsstandaarden wordt gepresenteerd als noodzakelijk om in de mondiale handels- en industriestrijd overeind te blijven. Het is deze logica die Europa richting een industriebeleid stuurt dat zich vooral toelegt op het behouden van productie die ecologisch en sociaal steeds minder houdbaar is.

De EU-VS deal

Na zijn aantreden in 2025 voerde Trump een nieuwe ronde van algemene importheffingen in tegen handelspartners, gekoppeld aan het Amerikaanse bilaterale handelstekort in goederen. Handelspolitiek werd daarmee expliciet ingezet als instrument voor herindustrialisatie, begrotingsinkomsten en geopolitieke druk, onder meer tegen klimaatbeleid en politieke tegenstanders. Deze koers markeert een verdere verschuiving weg van multilaterale regels naar unilaterale machtsuitoefening.

In augustus bereikten de EU en de VS overeenstemming over het *Joint Statement on a United States-European Union Framework on an Agreement on Reciprocal, Fair and Balanced Trade*. De EU accepteert hierin een importheffing van 15 procent op een groot deel van haar export en committeert zich aan extra aankopen van Amerikaanse fossiele brandstoffen en militair materieel. In ruil verlaagt de EU vooral haar eigen importheffingen op Amerikaanse producten.

Deze asymmetrische uitkomst weerspiegelt de kwetsbare positie van de EU in een context van unilaterale Amerikaanse handelsdruk en veiligheidsafhankelijkheid. Uit vrees voor verdere escalatie koos de EU voor concessies, zonder afdwingbare tegenprestaties of structurele beleidsruimte terug te winnen. Daarmee blijft zij blootgesteld aan nieuwe Amerikaanse eisen, onder meer op het terrein van milieu- en digitale regelgeving.¹⁵

Door deze bilaterale toegeving ondermijnt de EU bovendien de mogelijkheid van een gecoördineerd internationaal antwoord op unilaterale importheffingen. Daarmee wordt collectief verzet, bijvoorbeeld via multilaterale kader, minder waarschijnlijk. Voor minder machtige landen, met name in het Mondiale Zuiden, vergroot dit de kans op vergelijkbare druk: hoge tarieven op export, vergaande marktopening en concessies rond toegang tot kritieke grondstoffen.¹⁶

Opvallend is dat de EU hiermee de facto accepteert dat de VS handelen in strijd met WTO-regels. Juist deze ontwikkeling onderstreept de noodzaak van een fundamentele herziening van multilaterale handelsregels, zoals in dit rapport wordt bepleit, om beleidsruimte te herstellen en machtsasymmetriën te adresseren (zie hoofdstuk 4: alternatieven).

In januari 2026 werd wederom duidelijk hoe Trump handelstarieven gebruikt als politiek drukmiddel. Uit onvrede over Europa's onwil om in te geven aan zijn voornemen om Groenland te annexeren legde Trump weer handelstarieven op aan tal van EU-landen. Daarop heeft het Europees Parlement de stemming over de eerdere EU-VS deal opgeschort.

Geopolitiek van afhankelijkheid

Als Europa's visie ergens het duidelijkst afwijkt van een transformatief industriebeleid, dan is zijn geopolitieke afhankelijkheid van grondstoffen en veiligheid. De groene transitie vereist enorme hoeveelheden nikkel, lithium, koper en andere strategische mineralen. In plaats van deze uitdaging te gebruiken om mondiale ongelijkheden te verkleinen en eerlijke partnerschappen met het mondiale Zuiden op te bouwen, kiest de EU voor een strategie die afhankelijkheid reproduceert en versterkt.

De *Clean Industrial Trade and Investment Partnerships* (CTIPs) zijn de instrumenten waarmee dit gebeurt. Deze mini-overeenkomsten omzeilen democratische controle, bevatten nauwelijks sociale of ecologische voorwaarden en worden volledig gestuurd door de behoeften van Europese multinationals. Landen in het Zuiden met veel kritieke grondstoffen worden gevraagd toegang te geven tot hun natuurlijke hulpbronnen in ruil voor vage beloftes van investeringen. Maar echte technologie-overdracht, toegevoegde waarde of lokale industrieopbouw blijft uit. CTIPs lijken formeel flexibel, maar zijn in werkelijkheid ontworpen om de hiërarchie tussen Europa en het mondiale Zuiden in stand te houden. Waar klassieke vrijhandelsverdragen nog een façade van wederkerigheid hadden, draaien CTIPs expliciet om strategische grondstofzekerheid, ten dienste van de Europese industriële agenda.¹⁷

De CRMA versterkt dit patroon. Hoewel het doel van de CRMA formeel is om de aanvoer van kritieke mineralen duurzaam en betrouwbaar te maken, bevat de wet nauwelijks waarborgen tegen mensenrechtenschendingen, milieuvervuiling of landconflicten.¹⁸ Lokale gemeenschappen in mijnbouwgebieden dragen de lasten, terwijl Europese industrieën met de winst wegllopen. De Europese grondstoffenstrategie wordt zo een vorm van neo-extractivisme: een groene transitie die afhankelijk blijft van destructieve praktijken elders.¹⁹ De combinatie van CRMA en CTIPs vormt daarbij een nieuw type industrie-handelshybride: de EU zet haar markttoegang, investeringsbescherming en geopolitieke gewicht in om de industriële inputstromen veilig te stellen die de CID en Draghi's competitiviteitsagenda veronderstellen.²⁰

Deze economische logica verweeft zich naadloos met de veiligheidsstrategie van de EU. In Draghi's analyse wordt strategische autonomie niet bereikt door publieke investeringen of gezamenlijke technologieontwikkeling, maar door een uitbreiding van de militaire industriële capaciteit. Het *ReArm Europe* Plan en de *European Defence Industrial Strategy* (EDIS) operationaliseren deze visie, met een investeringspakket van 800 miljard euro. Militair onderzoek wordt gesubsidieerd, vergunningsprocedures voor wapenproductie worden versneld en juridische drempels voor fusies in de defensiesector worden verlaagd. De militaire industrie wordt zo een kerncomponent van Europees industriebeleid.²¹

Dit heeft drie verstrekkende gevolgen. Ten eerste stijgt de vraag naar kritieke grondstoffen verder, waardoor de druk op mijnbouwgebieden veelal in het mondiale Zuiden nog verder toeneemt en de kosten van de energietransitie verder stijgen. Ten tweede verschuiven publieke middelen richting militaire capaciteiten en weg van sociale voorzieningen en civiele infrastructuur, wat in veel lidstaten al leidt tot bezuinigingen. Ten derde ondermijnt militarisering de ecologische doelen van de EU: militaire activiteiten veroorzaken ongeveer 5,5 procent van de mondiale CO₂-uitstoot.²² De significante verhoging (wat vaak bijna een verdubbeling voor veel landen betekent) van de Europese militaire uitgaven naar 3,5 procent van het BBP zou de klimaatdoelen vrijwel onhaalbaar maken.²³ Bovendien heeft het militair-industrieel complex weinig economische meerwaarde: de sector koppelt slecht terug naar de rest van de economie en genereert beperkte *spillovers*: een euro geïnvesteerd in het militaire apparaat levert structureel minder werk en productieve capaciteit op dan eenzelfde euro in zorg, onderwijs of de energietransitie.²⁴

Strategische autonomie, zoals Draghi die voorstelt, wordt zo geen project van democratische zelfbeschikking, maar een versterking van industriële en militaire macht. De Europese Unie beweegt richting een industrieel complex waarin defensie, grondstoffenextractie en fossiel-ondersteunende technologieën elkaar wederzijds versterken. In plaats van afhankelijkheden te verminderen, worden ze verschoven en verdiept: minder afhankelijk van China, maar afhankelijker van kwetsbare mijnbouwgebieden in Afrika, Latijns-Amerika en Azië. En waar de EU in haar handelsdiscours spreekt over 'win-win-partnerschappen' en 'duurzame groei', laat de koppeling van CTIPs, CRMA en militair beleid zien dat haar industriebeleid in de praktijk wordt verankerd in een ongelijke wereldmarkt die vooral gunstig uitpakt voor Europese kampioenen.

Europese keuzes sturen Nederlandse industrie

De Europese koers die Draghi uiteenzet, raakt direct aan de Nederlandse industrie. In plaats van de noodzakelijke omslag naar een toekomstbestendig industrieel model, versterkt het concurrentie-narratief juist de vervuilende, energie-intensieve basisindustrie. Chemie, staal, kunstmest en plastic leveren weinig banen en toegevoegde waarde op, maar krijgen via CID, CTIPs en verruimde staatssteunkaders opnieuw het stempel 'strategisch,' waardoor middelen blijven vloeien naar sectoren die ecologisch en economisch uitgeput zijn.

Ook Draghi's grondstoffenstrategie sluit nauw aan bij het Nederlandse verleden. De basisindustrie draait op massale import van ijzererts, olie, gas en schaliegas; Europese CTIPs reproduceren precies deze waardeketen van externe extractie en binnenlandse verwerking. Rotterdam wordt zo opnieuw het logistieke knooppunt van een Europees industrie- en handelsmodel dat de ecologische lasten buiten de EU legt, terwijl de economische baten hier grotendeels uitblijven.

Draghi's agenda duwt Nederland dus niet richting verduurzaming, maar richting consolidatie van een uitgeput industrieel systeem. Ontsnappen aan deze valkuil kan alleen met een alternatief industriebeleid dat vertrekt vanuit sociale rechtvaardigheid, ecologische grenzen en strategische herprioritering.

Eindnoten

1. Draghi, M. (2025) The Future of European Competitiveness: A Competitiveness Strategy for Europe. Luxembourg.
2. Corporate Europe Observatory (mei 2025) 'Dirty Industrial Deal FAQs – Part I: Competitiveness'. Corporate Europe Observatory. Beschikbaar op: <https://corporateeurope.org/en/2025/05/dirty-industrial-deal-faqs-part-i-competitiveness> (geraadpleegd 12 december 2025).
3. Corporate Europe Observatory (mei 2025) 'Dirty Industrial Deal FAQs – Part I: Competitiveness'. Corporate Europe Observatory. Beschikbaar op: <https://corporateeurope.org/en/2025/05/dirty-industrial-deal-faqs-part-i-competitiveness> (geraadpleegd 12 december 2025).
4. Corporate Europe Observatory (september 2024) 'Between the Lines: Corporate Interest Shapes the Narrative Over Draghi's Report'. Corporate Europe Observatory. Beschikbaar op: <https://corporateeurope.org/en/2024/09/between-lines-corporate-interest-shapes-narrative-over-draghis-report> (geraadpleegd 12 december 2025).
5. NEA (z.j.) 'Wat is CBAM?'. NEA. Beschikbaar op: <https://www.emissieautoriteit.nl/regelgeving/cbam/wat-is-cbam> (geraadpleegd 16 december 2025).
6. Van Gaal, W. (6 augustus 2025) 'Explainer – Brussels Goes All-In on Competitiveness with Sweeping Deregulation Push'. EUobserver. Beschikbaar op: <https://euobserver.com/green-economy/ardd9b913e> (geraadpleegd 12 december 2025); Corporate Europe Observatory (1 juli 2025) 'A Crash Course on the EU's Deregulation Wave'. Corporate Europe Observatory. Beschikbaar op: <https://corporateeurope.org/en/2025/07/crash-course-eus-deregulation-wave> (geraadpleegd 12 december 2025).
7. Business & Human Rights Resource Centre (19 mei 2025) 'EU: 90 Economists Urge EU to Protect CSDDD and Green Deal'. Business & Human Rights Resource Centre. Beschikbaar op: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/eu-90-economists-call-for-eu-to-defend-csddd-and-green-deal/> (geraadpleegd 12 december 2025); Statement (19 mei 2025) 'Economists' Statement Urging the EU to Defend the CSDDD and the Green Deal'. Business & Human Rights Resource Centre. Beschikbaar op: https://www.business-humanrights.org/documents/42073/EN-Economists-Statement-with-signatories-19-May-2025_1.pdf (geraadpleegd 12 december 2025).
8. WWF (13 november 2025) 'Corporate Sustainability: European Parliament Votes to Turn Its Back on Climate and Nature'. World Wide Fund for Nature. Beschikbaar op: <https://www.wwf.eu/?20056391/Corporate-sustainability-European-Parliament-votes-to-turn-its-back-on-climate-and-nature> (geraadpleegd 12 december 2025).
9. ClientEarth (9 juli 2025) 'NGOs Urge European Commission to Halt Deregulation Omnibus in Chemicals Sector'. ClientEarth. Beschikbaar op: <https://www.clientearth.org/latest/press-office/press-releases/ngos-urge-european-commission-to-halt-deregulation-omnibus-in-chemicals-sector/> (geraadpleegd 12 december 2025).
10. Europese Commissie (z.j.) 'Clean Industrial Deal'. Europese Commissie. Beschikbaar op: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/clean-industrial-deal_en (geraadpleegd 12 december 2025).
11. Corporate Europe Observatory (mei 2025) 'Dirty Industrial Deal FAQs – Part I: Competitiveness'. Corporate Europe Observatory. Beschikbaar op: <https://corporateeurope.org/en/2025/05/dirty-industrial-deal-faqs-part-i-competitiveness> (geraadpleegd 12 december 2025).
12. Draghi, M. (2025) The Future of European Competitiveness: A Competitiveness Strategy for Europe. Part B. Luxembourg, p. 93–94.
13. Corporate Europe Observatory (november 2025) 'Dirty Industrial Deal FAQs – Part IV: Hydrogen and Carbon Capture'. Corporate Europe Observatory. Beschikbaar op: <https://corporateeurope.org/en/2025/11/dirty-industrial-deal-faqs-part-iv-hydrogen-carbon-capture> (geraadpleegd 12 december 2025).
14. Politico (4 december 2025) 'Red-Tape Cutting Has Become a "Terrible Political Spectacle," EU's Ribera Says'. Politico Europe. Beschikbaar op: <https://www.politico.eu/article/eu-red-tape-cutting-terrible-political-spectacle-teresa-ribera-says/> (geraadpleegd 12 december 2025).
15. Keating, D. (20 november 2025) 'EU bends to US pressure again by changing AI Act'. Gulf Stream Blues. Beschikbaar op: <https://davekeating.substack.com/p/eu-bends-to-us-pressure-again-by> (geraadpleegd 24 december 2025); Bailey, R (18 april 2025) 'President Trump's 'Reciprocal Tariffs' Are Nothing But a Shakedown on Behalf of Big Tech'. Public Citizen. Beschikbaar op: <https://www.citizen.org/article/president-trumps-reciprocal-tariffs-are-nothing-but-a-shakedown-on-behalf-of-big-tech/> (geraadpleegd 24 december 2025).
16. Dearden, N. en Foley, M (29 juli 2025) 'Now that countries have capitulated on tariffs, Trump will be back for more'. Aljazeera. Beschikbaar op: <https://www.aljazeera.com/opinions/2025/7/29/now-that-countries-have-capitulated-on-tariffs-trump-will-be-back-for-more> (geraadpleegd 24 december 2025).
17. European Trade Justice Coalition (13 juni 2025) 'ETJC Statement on Clean Trade and Investment Partnerships (CTIPs)'. European Trade Justice Coalition. Beschikbaar op: <https://europeantradejustice.org/etjc-statement-on-clean-trade-and-investment-partnerships-ctips/> (geraadpleegd 12 december 2025).
18. Handel Anders! (2024) The Critical Raw Materials Act. Beschikbaar op: <https://handelanders.nl/publicaties/the-critical-raw-materials-act> (geraadpleegd 12 december 2025).
19. Transnational Institute (2024) The Raw Materials Rush. Beschikbaar op: <https://www.tni.org/en/publication/the-raw-materials-rush> (geraadpleegd 12 december 2025).
20. Handel Anders! (2024) The Critical Raw Materials Act. Beschikbaar op: <https://handelanders.nl/publicaties/the-critical-raw-materials-act> (geraadpleegd 12 december 2025).
21. Europese Commissie (19 maart 2025) 'Press Release IP/25/793'. Europese Commissie. Beschikbaar op: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_793 (geraadpleegd 12 december 2025).

22. Parkinson, S. en L. Cottrell (november 2022) The Carbon Boot-Print of the Military. Scientists for Global Responsibility.
23. Transnational Institute (2025) NATO's 3.5% Spending Goal: Unsustainable on every count. Beschikbaar op: <https://www.tni.org/en/publication/natos-35-spending-goal> (geraadpleegd 12 december 2025).
24. Capital Economics (13 maart 2025) 'Will Defence Spending Turbocharge Economic Growth?'. Capital Economics – Global Economics Focus. Beschikbaar op: <https://www.capitaleconomics.com/publications/global-economics-focus/will-defence-spending-turbocharge-economic-growth> (geraadpleegd 12 december 2025); Center for Strategic and International Studies (20 augustus 2024) 'Why the US Defense Industrial Base Is So Isolated from the US Economy'. CSIS. Beschikbaar op: <https://www.csis.org/analysis/why-us-defense-industrial-base-so-isolated-us-economy> (geraadpleegd 12 december 2025).

HOOFDSTUK 3:

NAAR EEN RECHTVAARDIG EN TOEKOMSTBESTENDIG INDUSTRIEBELEID VOOR NEDERLAND

Ook in Nederland is het industriebeleid weer terug op de politieke agenda. De meervoudige ecologische crises, de snel veranderende geopolitieke realiteit en de terugkomst van industriebeleid wereldwijd zetten het huidige industriële model in Nederland onder druk. Op nationaal niveau tonen de stikstofcrisis, druk op het stroomnet en het gebrek aan technici voor duurzame technologie de nood om met een nieuw progressief industriebeleid te komen.

In de discussie over industriebeleid komen veel onderwerpen samen, zoals verduurzaming, arbeidsrechten, mondiale ongelijkheid, internationaal handelsbeleid, grondstoffenpolitiek en democratische controle. Om die reden organiseerde de Handel Anders!-coalitie een rondetafelgesprek onder haar leden over de toekomst van industriebeleid in Nederland. Tijdens een rondetafelgesprek tussen vertegenwoordigers van SOMO, FNV, TNI en Platform Aarde Boer Consument werd de vraag gesteld hoe een progressief industriebeleid voor Nederland eruit kan zien, en hoe we om kunnen gaan met botsende belangen.¹

In dit hoofdstuk presenteren we de belangrijkste inzichten uit dat gesprek. De bijdragen van de organisaties verschillen soms, maar ondanks de fricties ontstaat er een gezamenlijk beeld: een toekomstbestendig industriebeleid vereist keuzes. Niet alles kan blijven bestaan en de overheid moet beleid opstellen voor een sociaal rechtvaardige transitie naar de industrie van de toekomst. Dit hoofdstuk zet die discussie uiteen, verkent de spanningsvelden en formuleert richtinggevende principes.

Ruimte voor de toekomst

Een toekomstbestendig industriebeleid vraagt volgens SOMO om een nieuw, positief narratief. De afbouw van de basisindustrie is namelijk geen verlies, maar een noodzakelijke en strategische keuze om ruimte te maken voor de industrie van de toekomst. Industriebeleid draait daarmee niet primair om het behoud van bestaande productie, maar om het gericht vrijmaken en herverdelen van schaarse middelen zoals ruimte, elektriciteit, stikstofbudget en technisch personeel.

De gestructureerde inkrimping van de basisindustrie hoeft dan ook geen verlies te zijn. Integendeel: de basisindustrie kost de maatschappij veel en levert relatief weinig op, terwijl de duurzame maakindustrie juist te kampen heeft met een gebrek aan ruimte. Zo is er een schreeuwend tekort aan hoogopgeleide technici in de duurzame energie en wachten vele innovatieve bedrijven lang op een aansluiting op het elektriciteitsnet. Die

sectoren lopen hierdoor vertraging op, terwijl zij juist meer maatschappelijke waarde creëren. Mits de afbouw van de basisindustrie strategisch en sociaal rechtvaardig gebeurt, kan zij ruimte maken voor de industrie van de toekomst, zoals de duurzame maakindustrie, netinfrastructuur, batterijen en circulaire materialen.

Een positief narratief is daarbij essentieel om brede politieke en maatschappelijke steun te creëren. De huidige politiek focust vaak op wat verloren gaat, terwijl ervaringen uit het verleden laten zien dat verandering juist draagvlak krijgt wanneer wordt benadrukt wat ermee wordt gewonnen. Het programma Ruimte voor Rivieren werd bijvoorbeeld als succesvol ervaren, ondanks het verlies van leefruimte, woningen en landbouwgrond. Door te focussen op de opbrengsten – veiligheid, natuur en recreatie – kreeg het beleid brede steun. Een vergelijkbare positieve framing is mogelijk bij het inkrimpen van de basisindustrie.²

Een positief voorbeeld van hoe dit nu al gebeurt is de aluminiumsmelterij Aldel in Farmsum, Groningen. Het bedrijf verbruikte twee procent van de nationale elektriciteit en moest al zijn ijzererts importeren uit Australië. Het bood slechts werkgelegenheid aan een paar honderd mensen. Toen deze aluminiumproducent sloot, kwam een directe aansluiting op het hoogspanningsnet vrij. Giga-Storage bouwt daar nu een 1200 MWh batterij (300 MW). Batterijen stabiliseren het net én creëren capaciteit: één batterij kan daarbij ruimte maken voor 61 bedrijven die op de wachtlijst staan.³

Dit moet het nieuwe narratief worden: niet het verlies van een fossiele fabriek, maar de winst van ruimte voor tientallen innovatieve ondernemers. Elke stilgelegde fossiele fabriek betekent netcapaciteit, stikstofruimte en arbeidskracht voor de sectoren die ons toekomstige verdienvermogen en de energietransitie dragen.

Om de transitie naar de industrie van de toekomst te bewerkstelligen moet de regering ondersteunend beleid opstellen. Zo zou de overheid alleen subsidies moeten verschaffen aan de sectoren die zij wil behouden, en niet voor industrieën die geen toekomst hebben. Ook zou vervuilende productie zoals kunstmest of plastic belast moeten worden om de consumptie en dus productie hiervan te verminderen.

Dit nieuwe narratief vormt een lens om de spanningen, keuzes en conflicten in het huidige industriebeleid te begrijpen. Vanuit dit perspectief krijgt de discussie over de Nederlandse basisindustrie een andere betekenis.

Uitzonderingspositie van de basisindustrie

Een cruciaal uitgangspunt dat SOMO naar voren brengt is dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen de basisindustrie en de maakindustrie. De basisindustrie, zoals chemie, kunstmest, olieraffinage, plastic en staal, is energie-intensief, creëert weinig werkgelegenheid en heeft weinig economisch toegevoegde waarde. Daartegenover staat de hoogwaardige maakindustrie, die veel minder energie nodig heeft, meer werkgelegenheid creëert en een veel hogere economische toegevoegde waarde heeft. In het debat over industriebeleid worden deze twee vaak op één hoop gegooid, vooral door belangenbehartigers van de industrie zoals VNO-NCW, wat een discussie over de toekomst van industriebeleid bemoeilijkt.

**De basisindustrie is in Nederland
disproportioneel groot.
Vandaag de dag produceert Nederland:**

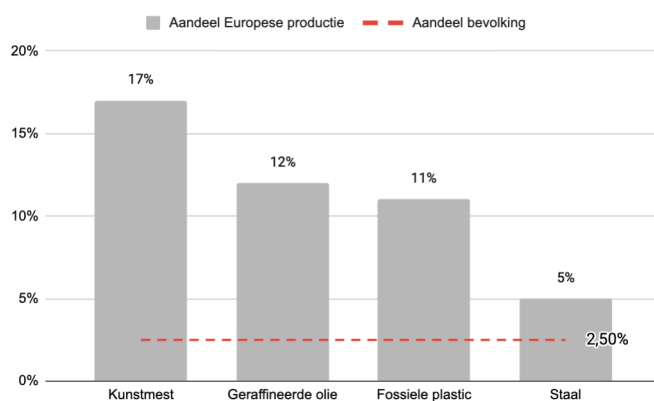
17 procent van Europa's kunstmest⁴

12 procent van de geraffineerde olie⁵

11 procent van het plastic⁶

5 procent van het staal⁷

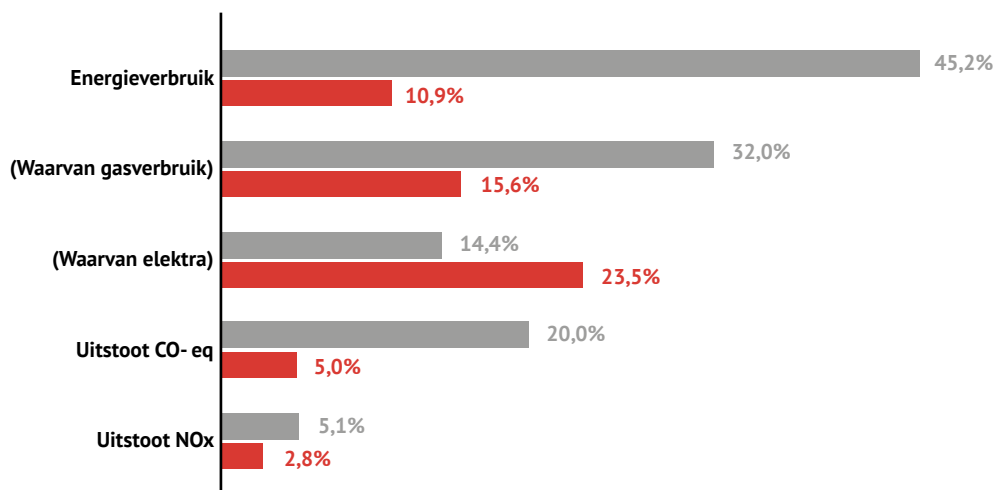
**In absolute termen is Nederland daarmee
de tweede basisindustrie van Europa.⁸**

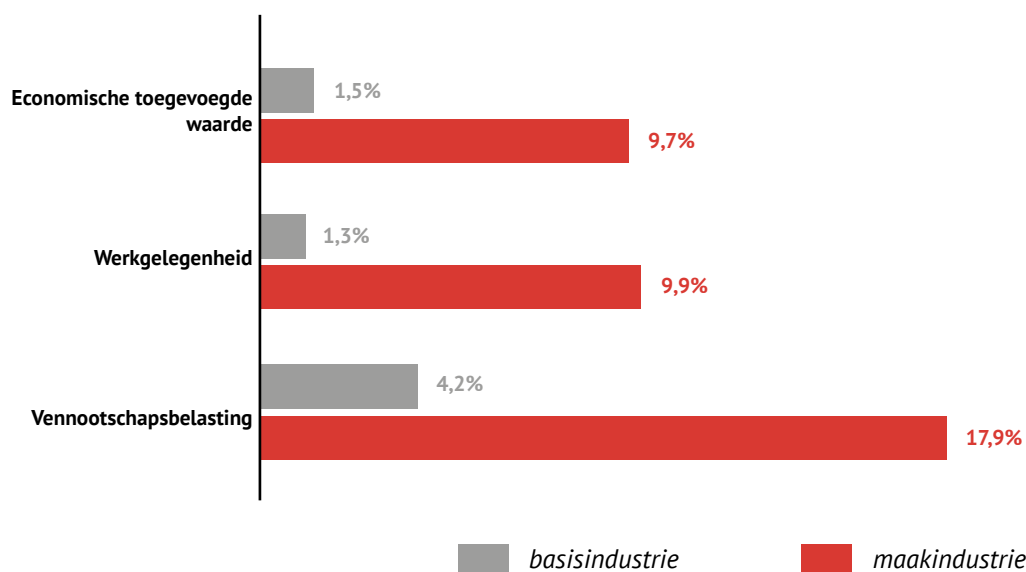
Dat is het resultaat van decennialang industriebeleid. Nederland kon dankzij koloniale handelsverhoudingen en goedkoop Gronings gas als energiebron, een industrie opbouwen die draaide op grondstoffen die verder niet in Nederland voorkomen. Zo ontstond een basisindustrie die wereldwijd grondstoffen moet importeren, deze in Nederland verwerkt, en vervolgens weer uitvoert. Deze structuur is in de loop van decennia diep in de Nederlandse economie en instituties verankerd geraakt, onder meer zichtbaar in de fossiele subsidies waarvan een aanzienlijk deel naar deze basisindustrie vloeit.

Maar de maatschappelijke kosten van de basisindustrie wegen absoluut niet op tegen de baten. De basisindustrie is verantwoordelijk voor bijna de helft van het Nederlands energieverbruik en brengt grote CO₂, stikstof- en gezondheidsschade met zich mee. De voordelen voor Nederland zijn beperkt: de industrie verschaft relatief weinig werkgelegenheid, heeft een lage toegevoegde economische waarde en draagt weinig af in belastingen. De hoogwaardige maakindustrie scoort op alle vlakken veel beter, en gebruikt slechts 10,9 procent van de energie in Nederland.

Maatschappelijke kosten

Maatschappelijke baten

Obstakels in de discussie

Op dit moment is de lobby van de basisindustrie te machtig binnen het debat over de toekomst van de industrie. Zowel op Europees als nationaal niveau worden bedrijven, belangenorganisaties en kennisinstellingen van industrie veelvuldig betrokken door de overheid. Vakbonden en maatschappelijke organisaties worden daarentegen nauwelijks gehoord. Hierdoor voeren argumenten als het behoud van werkgelegenheid (die in werkelijkheid miniem is, zoals te zien in grafiek 3) de boventoon in de discussie en beschermt het huidige industriebeleid vooral gevestigde belangen. De macht van de basisindustrielobby vormt een obstakel voor een fundamentele discussie over de toekomst van de industrie.

De Klimaatwet, het Akkoord van Parijs en bindende EU-doelen maken verduurzaming van de industrie onvermijdelijk. Maar doordat basisindustrie en maakindustrie in het debat vaak op één hoop worden gegooid, verschuift de discussie naar het 'verduurzamen van de hele industrie,' zonder onderscheid in hun zeer verschillende energie- en ruimteprofielen. Juist de verduurzaming van de basisindustrie zou te veel energie, ruimte op het elektriciteitsnet en technisch personeel vereisen. Daar komt bij dat duurzame energie in Nederland relatief duur is, onder meer door de afhankelijkheid van kostbare, grootschalige windparken. Daarom kan de Nederlandse basisindustrie alleen met immense overheidssubsidies duurzaam én concurrerend opereren.

Voor de rondetafelleden is het echter duidelijk dat de Nederlandse energie-intensieve basisindustrie voor een groot deel op zijn einde loopt. Investerings in de basisindustrie blijven al lange tijd uit. Tegelijkertijd is er sprake van mondiale overcapaciteit en is Nederland lang niet meer de logische plek om de basisindustrie te vestigen. Gezien de minieme maatschappelijke opbrengsten van de basisindustrie zou de overheid niet voor de kostbare verduurzaming van de gehele basisindustrie moeten kiezen.

Nog een obstakel in de discussie over de toekomst van de industrie, is de mythe dat de basisindustrie in stand gehouden kan worden als deze maar op waterstof gaat opereren. Dit zou betekenen dat Nederland enorme hoeveelheden waterstof gaat importeren. Hoeveelheden die met het huidige energiegebruik van de industrie niet mogelijk zijn. Bovendien brengt het importeren van waterstof een reeks van sociaal-politieke problemen met zich mee. TNI heeft eerder laten zien hoe de handel in waterstof neokoloniale handelsrelaties versterkt en slecht is voor mens en milieu in het mondiale Zuiden.⁹ De discussie moet dus niet gaan over hoe de huidige industrie in stand te houden, maar hoe deze in te krimpen.

Nadelen ongecontroleerde afbouw

Het is duidelijk dat het grote deel van de basisindustrie geen toekomst in Nederland heeft. De overheid zou hier een plan voor moeten maken. Maar momenteel wordt de afbouw van de industrie op zijn beloop gelaten: overheidsbeleid zet alleen in op het versterken van industrieën die succesvol zijn, in de hoop dat andere sectoren dan volgen. De FNV waarschuwt dat bedrijven hierdoor de afbouw van de industrie kunnen gebruiken om arbeidsrechten af te zwakken. Zo gebruikte Volvo het mogelijke vertrek van hun productievestiging in Genk (België) om de vakbonden te dwingen voorlopig niet om loonstijging te vragen. In Frankrijk sloot Renault een deal met de vakbonden waar de bonden een substantieel offer brachten als het gaat om loonkosten. Werken zijn het slachtoffer van het gebrek aan beleid van de overheid.

Een ander probleem met de ongecontroleerde afbouw dat SOMO en de FNV aankaarten is irresponsible desinvestment. Bijna de gehele Nederlandse basisindustrie is in handen van buitenlandse bedrijven die kijken naar waar hun onderneming het meest winstgevend is. Een groot gevaar is dat ondernemingen worden doorverkocht aan bedrijven die niet kunnen betalen voor de kosten van het sluiten van een productievestiging, zoals een sociaal plan voor de werknemers of het opruimen van vervuilde grond. Een bekend voorbeeld hiervan is Shell's onderneming in Nigeria, waar de Nigeriaanse samenleving achterbleef met de heftig vervuilde Nigerdelta. Door zich failliet te verklaren kunnen investeerders de sociale en milieukosten van hun onderneming afwentelen op de samenleving.

De leden van Handel Anders zijn het erover eens dat de Nederlandse overheid duidelijke keuzes moet maken in haar industriebeleid om dit soort problemen tegen te gaan. Als de overheid dit niet doet, neemt maatschappelijke onvrede toe en neemt het sociale draagvlak voor overheidsbeleid af. De overheid moet de afbouw van de basisindustrie niet overlaten aan de markt, maar inzetten op een gestructureerde en warme sanering van een groot deel van de basisindustrie.

Strategische Europese allocatie

De afbouw van de basisindustrie moet plaatsvinden vanuit een gedachte van strategische autonomie van Europa. Momenteel is er sprake van overcapaciteit en hebben Europese landen vaak dezelfde vervuilende industrieën. Deze industrieën zijn gevestigd op plekken die vijftig jaar geleden gunstige randvoorwaarden boden, maar in de veranderde context van de energietransitie niet meer het meest optimaal zijn. Tegelijkertijd is het wel van belang dat sommige industrieën worden behouden in Europa om niet compleet afhankelijk te worden van import.

De discussie over welke industrieën behouden moeten worden zou volgens SOMO daarom niet op nationaal maar op Europees niveau plaats moeten vinden. Er moeten beslissingen worden genomen op basis van de vraag waar in Europa een bepaald industriecluster in de toekomst het best gevestigd kan zijn. Op deze manier kunnen Europese lidstaten bepaalde vervuilende industrieën geheel afstoten, maar blijven zij toch verzekerd van hun toegang tot producten uit de basisindustrie. Een samenwerking en allocatie op Europees niveau waarborgt de strategische autonomie van Europa en verkleint mondiale afhankelijkheden. Het geeft bovendien EU-lidstaten de mogelijkheid ruimte te maken voor de duurzame maakindustrie en energiesector.

Een kanttekening die de FNV hierbij maakt is dat er ook naar afhankelijkheden binnen clusters gekeken moet worden. Zo is de hoogwaardige maakindustrie in het chloorcluster bijvoorbeeld afhankelijk van de basisindustrie. Als er niet goed naar afhankelijkheden wordt gekeken bij de afbouw van de basisindustrie, loopt de hoogwaardige industrie het risico te moeten verdwijnen als gevolg van het verdwijnen van de basisindustrie. Er moet in de strategische afbouw van de basisindustrie voor worden gezorgd dat de hoogwaardige maakindustrie op Europees niveau voorzien kan blijven in de grondstoffen die zij nodig heeft.

Onderdeel van deze Europese strategie zou de gezamenlijke inkoop van groene halffabricaten moeten zijn. Industrieën zijn makkelijker te vergroenen als niet de hele productieketen nationaal verduurzaamd hoeft te worden. Zo kan de staalindustrie bijvoorbeeld beter verduurzamen door groene ijzererts elders in te kopen, zoals Italië onlangs deed in Zweden. Europese aanbestedingsplannen vergemakkelijken een groene transitie en verkleinen zo afhankelijkheden. Totdat Europa zo'n beleid heeft zou Nederland een startschot moeten nemen en nationaal duurzame halffabricaten moeten inkopen voor haar industrie.

Basisbehoeftes en overconsumptie

Een punt dat Platform ABC en SOMO opbrengen is dat er binnen deze strategie ook moet worden gekeken naar wat onze échte basisbehoeftes zijn. Momenteel is er een grote mismatch tussen wat Nederland produceert en waar in de Nederlandse en Europese markt behoefte aan is. Zo produceert Nederland elf procent van Europa's plastic. Dit plastic wordt grotendeels geëxporteerd, terwijl Nederland tegelijkertijd nog steeds veel plastic uit China importeert. Voor het inkrimpen van de basisindustrie moet er een fundamentele discussie worden gevoerd over wat onze basisbehoeftes zijn. Het is volgens Platform ABC geen probleem dat Nederland een groter deel van de Europese chemie- en plasticproductie voor zijn rekening neemt, als dit hier op een zo efficiënt en duurzaam mogelijke manier kan. Wel zou het de Nederlandse productie moeten beperken tot de Europese vraag en niet voor de export buiten de EU. Daarbij zou de EU haar markten moeten beschermen tegen Chinees plastic, omdat deze nu de plastic recyclingfabrieken wegconcurreren. Ook een verplicht bijmengpercentage van gerecycled plastic kan hieraan bijdragen.

In het verlengde hiervan: Platform ABC benadrukt dat industriebeleid binnen de planetaire grenzen alleen mogelijk is wanneer ook het huidige (over)consumptiepatroon in Nederland en de EU ter discussie wordt gesteld. Een strategische afbouw van de basisindustrie zou moeten samengaan met beleid om onze (over) consumptie te verlagen. Dit kan bijvoorbeeld door het beprijzen van vervuilende producten of het normeren van producten als plastic en kunstmest. Een forse uitbreiding van (significant) betaalbaar Europees openbaar vervoer kan en moet leiden tot een sterke afname van de vraag naar staal voor (elektrische) auto's. Op dit moment gaat een derde van het staal dat TATA produceert hier naartoe.¹⁰ Een beleid dat ons consumptiepatroon inperkt en zich richt op basisbehoeftes verkleint ook de afhankelijkheden van mijnbouwgebieden buiten Europa, en leidt tot minder schendingen van landrechten en waterrechten voor boeren en Inheemse volkeren in het mondiale Zuiden. Zo kan een exportverbod op tweedehands plastic, tweedehands kleding of ijzerschroot er zowel toe bijdragen dat de interne recyclingmarkt zich ontwikkelt, als dat dumping van Europees afval elders in de wereld wordt tegengegaan. Binnen de FNV is hier geen duidelijk standpunt over, maar wel opgeroepen tot discussie hierover.

Een rechtvaardige transitie

Alle gespreksleden benadrukken dat de strategische afbouw van de basisindustrie op een sociaal rechtvaardige manier moet plaatsvinden. Voor de opbouw van de duurzame industrieën van de toekomst zijn werknemers hard nodig. Overheidsbeleid dat inzet op de strategische afbouw van de basisindustrie moet een goed sociaal plan hebben om mensen die hun baan verliezen in de maakindustrie en energietransitie aan het werk te krijgen. Een positief verhaal over het omarmen van de transitie kan hierbij helpen.

Hierbij ligt een grote rol voor de vakbonden: zij moeten actief worden betrokken bij een transitieplan voor de industrie van de toekomst. Momenteel gebeurt dit niet genoeg. Vakbonden worden vaak alleen aan de achterkant betrokken, als een productieveestiging gesloten wordt. Hierdoor zijn vakbonden vaak alleen bezig met schade beperken en het behouden van banen in industrieën die geen toekomst hebben.

Het kan echter ook anders. Zo betreft Solvay Chemie, een bedrijf dat waterstofperoxide produceert, de FNV actief in hun investeringsplannen. Het bedrijf investeert veel in verduurzaming, zelfvoorziening en digitalisering. Doordat de FNV aan deze plannen meewerkt, bijvoorbeeld op het punt van digitalisering of het gebruik van AI, wordt de vraag van de kwantiteit en kwaliteit van werk actief meegenomen in de investeringen in nieuwe technologieën van het bedrijf. Een dergelijk model, waarbij de vakbonden door medezeggenschap aan de voorkant worden betrokken bij investeringen, zou leidend moeten zijn in het industriebeleid.

De overheid kan ook aansturen op sociaal rechtvaardig industriebeleid door middel van subsidies. Op nationaal en Europees niveau pleiten de vakbonden voor social conditionality: maak subsidies of steun aan de industrie afhankelijk van sociale randvoorwaarden. Bedrijven dienen alleen overheidssteun te krijgen als zij sociale en arbeidsrechten verbeteren en zorgen voor kwalitatief goede banen. Op deze manier kunnen subsidies worden gebruikt als hefboom om de uitgangspunten van de vakbonden – goed werk en behoud van welvaart – te realiseren.

Level playing field

Een terugkerend conflictpunt is de vraag wat een level playing field precies betekent. Deze term wordt veel door belanghebbende gebruikt in het debat over industriebeleid, bijvoorbeeld door VNO-NCW. Maar ook de FNV gebruikt dit begrip in de discussie over industriebeleid om de overheid op te roepen om ervoor te zorgen dat industrie niet op oneigenlijke gronden uit Nederland verdwijnt. Zo zou het volgens de FNV niet zo moeten zijn dat een aluminiumfabriek als Aldel vertrekt uit Nederland vanwege de hoge energiekosten.

SOMO problematiseert deze benadering van het level playing field. Volgens SOMO moeten we een bredere benadering aanhouden, waarin de omstandigheden niet alleen tussen landen worden vergeleken maar ook

tussen sectoren. Het elektriciteitsnetwerk in Nederland is relatief licht en de Nederlandse overheid investeert hier recent ontzettend veel in, zo'n 200 miljard euro. Dit zorgt ervoor dat de totale netwerkkosten voor gebruikers naar schatting stijgen van 6,9 naar 20 miljard euro per jaar in 2040. De grote elektriciteitsverbruikers in de basisindustrie betalen maar drie procent van deze kosten terwijl ze 40 procent van de elektriciteit gebruiken. Het midden- en kleinbedrijf (MKB) en de consument gebruiken daarentegen maar een paar procent terwijl ze 84 procent van de kosten dragen.

Binnen Nederland is er dus een ontzettend ongelijk speelveld ten gunste van de basisindustrie. De kosten voor de basisindustrie zijn relatief laag ten opzichte van andere sectoren. Dit ongelijke speelveld zit diep ingebed in institutionele en economische structuren die de basisindustrie bevoordelen, bijvoorbeeld door middel van fossiele subsidies die grotendeels naar de basisindustrie gaan. Als het over het ongelijk speelveld gaat zou de overheid ervoor moeten zorgen dat deze bevoordeling van de basisindustrie wordt ontmanteld om ruimte te maken voor de industrie van de toekomst.

Naar een toekomstbestendig industriebeleid

Al met al maakte het rondetafelgesprek duidelijk dat Nederland voor een keuze staat: vasthouden aan een historische basisindustrie die steeds meer maatschappelijke kosten met zich meebrengt, of gericht bouwen aan een duurzame, hoogwaardige en sociaal rechtvaardige industrie. De huidige situatie – waarin de energie-intensieve basisindustrie disproportioneel groot is, structureel wordt bevoordeeld, en een dominante positie inneemt in het beleidsdebat – belemmert noodzakelijke verandering. Tegelijkertijd tonen positieve voorbeelden uit de industrie dat een andere koers wél mogelijk is. Een strategische en gecontroleerde afbouw van de basisindustrie kan niet alleen klimaatopwarming tegengaan en overheidskosten voor de industrie drukken, maar juist ruimte scheppen voor sectoren met hogere toegevoegde waarde, meer werkgelegenheid en een veel lagere klimaat- en milieudruk.

Deze transitie vereist een duidelijke strategie en een fundamentele heroriëntatie van wat Nederland en Europa écht nodig hebben. Dat betekent: subsidies richten op toekomstbestendige sectoren, sociale randvoorwaarden stellen, Europese samenwerking verdiepen en consumptiepatronen aanpassen aan planetaire grenzen. Cruciaal is dat deze transitie sociaal rechtvaardig is: alleen als goede banen en welvaart behouden worden en vakbonden actief betrokken worden in het opstellen van een nieuwe strategie kan er sociaal draagvlak gecreëerd worden. Wanneer Nederland de afbouw van een groot deel van de basisindustrie niet langer ziet als verlies, maar als kans om de industrie van de toekomst op te bouwen, ontstaat een economie die zowel rechtvaardiger als veerkrachtiger is – en werkelijk toekomstbestendig.

Eindnoten

1. Aan het rondetafelgesprek namen deel: Fredy Peltzer en Ernst Kuntz (FNV), Boris Schellekens en Rodrigo Fernandez (SOMO), Guus Geurts (Platform ABC) en Pietje Ververst (Transnational Institute)
2. Schellekens, B. (25 november 2025) 'Zolang we blijven vasthouden aan de oude industrie, blijft de energietransitie uit beeld'. Volkskrant. Beschikbaar op: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-zolang-we-vasthouden-aan-de-oude-industrie-blijft-de-energietransitie-uit-beeld~be7d6451/> (geraadpleegd 23 december 2025).
3. Schellekens, B. (25 november 2025) 'Zolang we blijven vasthouden aan de oude industrie, blijft de energietransitie uit beeld'. Volkskrant. Beschikbaar op: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-zolang-we-vasthouden-aan-de-oude-industrie-blijft-de-energietransitie-uit-beeld~be7d6451/> (geraadpleegd 23 december 2025).
4. Europese Commissie (z.j.) 'Fertiliser Production Dashboard'. AgriData – Europese Commissie. Beschikbaar op: <https://agri-data.ec.europa.eu/extensions/DashboardFertiliser/Fertiliser-Production.html> (geraadpleegd 12 december 2025).
5. Eurostat (z.j.) 'Statistics Explained – Eurostat'. Eurostat. Beschikbaar op: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=673787> (geraadpleegd 12 december 2025).
6. PlasticsEurope (z.j.) 'Plastics – The Fast Facts 2025'. PlasticsEurope. Beschikbaar op: <https://plasticseurope.org/knowledge-hub/plastics-the-fast-facts-2025/> (geraadpleegd 12 december 2025).
7. EUROFER (2025) European Steel in Figures 2025. European Steel Association. Beschikbaar op: https://www.eurofer.eu/assets/publications/brochures-booklets-and-factsheets/european-steel-in-figures-2025/European-Steel-in-Figures-2025_23062025.pdf (geraadpleegd 12 december 2025).
8. ESB (2024) 'Maak ruimte voor de toekomst en bouw energie-intensieve basisindustrie af'. Economisch Statistische Berichten. Beschikbaar op: <https://esb.nu> (geraadpleegd 12 december 2025).
9. Transnational Institute (2023) Green Hydrogen in Morocco: Just Transition or Greenwashing Neocolonialism? Beschikbaar op: <https://www.tni.org/en/publication/green-hydrogen-in-morocco-just-transition-or-greenwashing-neocolonialism> (geraadpleegd 12 december 2025).
10. NOS (23 juli 2023) 'Van auto's tot wasmachines: dit gebeurt er met Tata's staal uit IJmuiden'. NOS Nieuws. Beschikbaar op: <https://nos.nl/artikel/2483965-van-auto-s-tot-wasmachines-dit-gebeurt-er-met-tata-s-staal-uit-ijmuiden> (geraadpleegd 12 december 2025).

HOOFDSTUK 4:

ALTERNATIEVEN

Decennialang werd landen verteld dat industriebeleid voorbij was. De markt zou ontwikkeling en innovatie dragen. Nu industriebeleid terug is, blijkt echter dat deze heropleving geen universele beleidsvrijheid creëert.

De heropleving van industriebeleid markeert geen nieuwe mondiale consensus, maar een machtsstrijd over wie beleidsruimte heeft en wie niet. Terwijl rijke economieën grootschalige subsidies, staatssteun en strategische investeringen inzetten, blijven voor veel landen in het Mondiale Zuiden de instrumenten die historisch cruciaal waren voor industrialisatie structureel beperkt. Industriebeleid is terug, maar ongelijk verdeeld.

Dat maakt duidelijk dat de huidige omwenteling geen breuk is met de bestaande orde, maar een herconfiguratie ervan. Waar marktliberalisering en vrijhandel lange tijd als neutrale spelregels werden gepresenteerd, blijkt nu hoe selectief die neutraliteit was. De ruimte om in te grijpen is verder geconcentreerd geraakt bij staten met fiscale, geopolitieke en institutionele macht.

Zoals Dani Rodrik stelt, staan samenlevingen voor een fundamentele keuze tussen: 1) hyperglobalisering; 2) vergaande milieubescherming, en; 3) het beschermen van de eigen industrie. Alle drie tegelijk is niet mogelijk. Dit rapport kiest expliciet tegen hyperglobalisering en vóór het combineren van actief industriebeleid met ecologische grenzen.

Deze keuze raakt aan wat econoom Paul Schenderling beschrijft als de uitholling van industrieën, arbeidsrechten, milieubescherming en democratische zeggenschap door doorgeschoten globalisering.¹ Handelsregels die actieve staatsinterventie inperken zijn geen technische afspraken, maar politieke keuzes die directe structurele ongelijkheid reproduceren. Zolang instrumenten als gerichte staatssteun, lokale toegevoegde waarde en industriële bescherming selectief beschikbaar zijn, blijft industriebeleid een privilege.

Een toekomstbestendig industrie- en handelsbeleid moet die asymmetrie doorbreken. Het moet niet alleen gericht zijn op concurrentiekracht, maar op sociale rechtvaardigheid en ecologische grenzen. Werkenden mogen niet de prijs betalen voor industriële transitie, en de kosten van productie mogen niet worden afgewenteld op kwetsbare regio's of toekomstige generaties. We kiezen dan ook voor het einde van de huidige neoliberale globalisering door het veranderen van de huidige multilaterale handelsregels.

Het voeren van een alternatief industrie- en handelsbeleid is noodzakelijk in het licht van geopolitieke spanningen en de lessen uit de COVID-pandemie. Het draagt bij aan strategische autonomie, aan het behoud en de creatie van hoogwaardige banen, en aan het verkleinen van het beslag dat de EU legt op natuurlijke hulpbronnen in het mondiale Zuiden. Tegelijkertijd is het essentieel dat landen in het Zuiden de ruimte krijgen om hun eigen industrie en industriebeleid te ontwikkelen.

Vanuit deze inzet formuleren wij hieronder alternatieven voor een eerlijk en duurzaam industriebeleid.

- **Pas de huidige handelsregels aan om ruimte te maken voor actief industriebeleid.** De bestaande internationale handelsregels beperken de mogelijkheid voor staten om een strategisch en gericht industriebeleid te voeren. Deze regels moeten worden hervormd, zodat landen importheffingen en andere handelsinstrumenten kunnen inzetten om eigen industriële capaciteit op te bouwen en te verduurzamen, zowel in het mondiale Noorden als in het mondiale Zuiden. Tegelijkertijd mag industriebeleid via handel niet worden ingezet als geopolitiek dwangmiddel om veranderingen in het binnenlands beleid van soevereine staten af te dwingen, zoals momenteel gebeurt door de Verenigde Staten via extraterritoriale sancties en handelsdruk.

Handelsmaatregelen zijn wél legitiem wanneer zij gericht zijn op het beschermen van publieke belangen en het tegengaan van oneerlijke concurrentie. In dat licht vormen de EU-importheffingen op Chinees staal een bemoedigende stap. Daarbij moet de EU voortaan eisen kunnen stellen aan importproducten op gebied van veiligheid, werknemersrechten, milieu, energieverbruik, repareerbaarheid en levensduur.

- **Geef speciale en gedifferentieerde behandeling ten gunste van landen in het mondiale Zuiden en minst ontwikkelde landen.** In de huidige geopolitieke verhoudingen delven landen in het mondiale Zuiden het onderspit als het gaat om beleidsvrijheid. Om duurzame ontwikkeling mogelijk te maken en mondiale ongelijkheid te bestrijden zouden juist deze landen meer mogelijkheden moeten krijgen in beleid om hun eigen industrieën te ontwikkelen. Europa dient het transformatieve project voor inclusieve groene industrialisatie, geleid door landen in het mondiale Zuiden binnen de G20, te steunen. Ook is een kwijtschelding van onhoudbare schulden en een hervorming van de financiële architectuur noodzakelijk.
- **Stimuleer kennisoverdracht en duurzame investeringen in handelsrelaties.** De huidige handelsrelaties van de EU zijn gestoeld op een extractief model dat de belangen van transnationale bedrijven vooropstelt. De EU moet afstappen van het concurrentiemodel en inzetten op kennisoverdracht van bijvoorbeeld schone energietechnologie over de hele wereld, en dit doen op een manier die tegemoetkomt aan de dringende ontwikkelingsbehoeften van landen in het Zuiden, onder meer door de binnenlandse industriële ontwikkeling te ondersteunen met duurzame investeringen.
- **Zet in op regionalisering en verminder overconsumptie.** De huidige productie van de industrie komt niet overeen met Europese behoeftes. Er moet worden ingezet op regionalisering van productie om afhankelijkheden te verkleinen en binnen de planetaire grenzen te blijven. De industrie gaat zoveel mogelijk voor de regionale (EU-)markt produceren. Dat kan bereikt worden door middel van handelsinstrumenten die momenteel niet te gebruiken zijn door handelsregels, zoals importheffingen en importquota. Bovendien moeten consumptiepatronen in lijn worden gebracht met planetaire grenzen; het verduurzamen van de gehele industrie is niet mogelijk als de vraag niet ook wordt aangepast. Dit kan bijvoorbeeld door het beprijzen en normeren van vervuilende producten als plastic en kunstmest. Ook de behoefte aan staal en kritische grondstoffen voor (elektrische) auto's zal drastisch ingeperkt moeten worden door een drastische uitbreiding, en het betaalbaarder maken van openbaar vervoer.
- **Versterk regelgeving om mens en natuur te beschermen.** Op Europees en nationaal niveau wordt momenteel ingezet op het afbouwen van milieu-, arbeids- en sociale wetgeving om de administratieve lasten en concurrentiepositie van het bedrijfsleven zogenaamd te versterken. De maatschappelijke kosten hiervan, op het gebied van milieu, klimaat, sociale zekerheid en volksgezondheid, worden afgewenteld op de samenleving en uiteindelijk op de belastingbetaler. In plaats van regelgeving af te breken, moet worden ingezet op het versterken van de bescherming van mens, dier en natuur. Nederland dient zich daarom te verzetten tegen de Omnibus-vereenwoordigingspakketten en in plaats daarvan te pleiten voor het verbeteren en aanscherpen van milieu-, arbeids- en sociale wetgeving.

Het hervormen van internationale handelsregels is hierbij essentieel. Milieu- en sociale productiestandarden kunnen alleen worden verhoogd wanneer markten worden beschermd tegen oneerlijke concurrentie van buitenaf. De huidige WTO-regels beperken de mogelijkheid om eisen te stellen aan de wijze waarop importproducten worden geproduceerd. Deze regels moeten daarom worden herzien, zodat producten die zijn vervaardigd onder lagere sociale en milieuvorwaarden niet langer de markt kunnen ondermijnen.

- **Creëer ruimte voor de industrie van de toekomst.** De energietransitie vraagt niet alleen om investeringen in nieuwe sectoren, maar ook om het strategisch vrijmaken van schaarse ruimte, energie, grondstoffen en arbeid. De huidige energie-intensieve basisindustrie kan niet op de bestaande schaal worden voortgezet zonder de ontwikkeling van de duurzame maakindustrie en de energietransitie te blokkeren. Industriebeleid moet daarom expliciet inzetten op een gecontroleerde inkrimping van delen van de basisindustrie, ten gunste van sectoren met toekomstbestendige economische en maatschappelijke waarde. Overheidssteun en subsidies dienen uitsluitend te worden gericht op industrieën die bijdragen aan verduurzaming, innovatie en hoogwaardige werkgelegenheid, en niet langer op productie die structureel afhankelijk is van fossiele energie en publieke steun. Deze heroriëntatie moet worden gepresenteerd als een positief toekomstproject: het vrijmaken van ruimte voor nieuwe bedrijvigheid, meer duurzame banen, technologische innovatie en een robuustere economie.
 - **Zet in op een breed sociaal transitieplan.** De overgang naar een duurzame en toekomstbestendige industrie vereist actief overheidsbeleid om werknemers perspectief te bieden in plaats van onzekerheid. Een sociaal transitieplan moet gericht zijn op omscholing, inkomenszekerheid en duurzame werkgelegenheid in de industrieën van de toekomst. Vakbonden en werknemers moeten daarbij structureel worden betrokken bij het vormgeven van industriële toekomstplannen. Medezeggenschap is geen randvoorwaarde maar een kerninstrument om te waarborgen dat goed werk, eerlijke lonen en sociale zekerheid integraal onderdeel blijven van de industriële transitie. Alleen via deze gezamenlijke aanpak kan een sociaal rechtvaardige en breed gedragen transitie worden gerealiseerd.
 - **Stimuleer Europese samenwerking in de verduurzaming van de industrie.** Een strategische afbouw van de basisindustrie kan mogelijk worden gemaakt door Europese samenwerking en een gezamenlijke inzet tot vraagbeperking van vooral energieintensieve producten. De inzet van het prijsmechanisme is hierbij essentieel. Via CO₂-belasting of een sterk verbeterd Emissiehandelssysteem (ETS) moeten milieukosten in de EU-prijzen geïnternaliseerd worden. Vervolgens moeten Europese bedrijven worden beschermd tegen oneerlijke concurrentie van importproducten die hier niet aan voldoen. Ook moet op EU-niveau recycling worden gestimuleerd door heffingen op onbewerkte grondstoffen en verplichte bijmengpercentages van gerecycled plastic.
- Bij de discussie over welke industrieën te behouden moet worden gekeken naar waar in Europa een sector in de toekomst milieutechnisch het beste gevestigd kan zijn. Op die manier kunnen EU-lidstaten bepaalde industrieën afstoten zonder afhankelijk te worden van import buiten Europa. Daarnaast moet worden ingezet op gezamenlijke inkoop van duurzame halffabricaten zodat niet de hele productieketen nationaal verduurzaamd hoeft te worden.
- **Verbind sociale en milieuvorwaarden verplicht aan overheidssteun.** Energie-intensieve industrieën ontvangen momenteel aanzienlijke publieke steun zonder bindende eisen op het gebied van arbeidsomstandigheden en milieuprestaties, zoals bij fossiele subsidies. Dit moet veranderen. Overheidssteun mag uitsluitend worden verstrekt wanneer bedrijven aantoonbaar bijdragen aan betere arbeidsvoorwaarden en lagere milieu- en klimaatimpact. Door sociale en milieuvorwaarden verplicht te stellen, wordt publieke steun een effectieve hefboom om standaarden te verhogen in plaats van schadelijke praktijken in stand te houden.
 - **Doorbreek de Amerikaanse machtsuitoefening en werk samen aan een ander mondiale handelssysteem.** De Europese Unie mag haar handels- en reguleringsbeleid niet laten dicteren door chantagepolitiek van de Verenigde Staten. De huidige Amerikaanse inzet om via handelsdreiging, sancties en marktmacht invloed uit te oefenen op Europese digitale, milieu- en sociale wetgeving ondermijnt demo-

cratische besluitvorming en publieke belangen, zowel in Europa als daarbuiten. In plaats van bilaterale concessies aan de VS moet de EU vasthouden aan het versterken van eigen regelgeving en inzetten op rechtvaardige multilaterale handelsregels die beleidsruimte beschermen en machtsmisbruik beperken. Internationale samenwerking is daarbij geen idealistische keuze, maar een strategische noodzaak.

Samen met maatschappelijke organisaties in de EU, de VS en het mondiale Zuiden pleiten wij ervoor om afstand te nemen van de chantagepolitiek en de VS, en vóór nieuwe rechtvaardige multilaterale handelsregels.² De Handel Anders!-coalitie werkt hiertoe nauw samen met Europese partners binnen de European Trade Justice Coalition (ETJC)³ en op mondiaal niveau binnen Our World is Not For Sale (OWINFS)⁴. Binnen deze internationale netwerken worden gezamenlijke alternatieven ontwikkeld, om een antwoord te vinden op de huidige geopolitieke machtsverhoudingen en ecologische en sociale crises.

Eindnoten

1. Schenderling, P. (2025) Continent van de Kwaliteit. Leiden: Bot Uitgevers: p. 26, 76.
2. ETJC en OWINFS (z.j.) 'Global civil society statement on Trump's trade threats'. ETJC en OWINFS. Beschikbaar op: <https://europeantradejustice.org/global-civil-society-statement-on-trumps-trade-threats/> (geraadpleegd 23 december 2025).
3. ETJC (z.j.) 'About us'. ETJC. Beschikbaar op: <https://europeantradejustice.org/> (geraadpleegd 23 december 2025).
4. OWINFS (z.j.) 'The Owinfs Statement of Political Unity'. OWINFS. Beschikbaar op: <https://owinfs.org/statement-political-unity> (geraadpleegd 23 december 2025).

HANDEL ANDERS!

Handel Anders! is een coalitie van vakbonden, maatschappelijke - en boerenorganisaties, en betrokken burgers, die samenwerken in hun streven naar duurzame en eerlijke handel.